

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία (ΣΕΙ)

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία
Σχέσεις Ελλάδος – ΗΠΑ: Στρατιωτικές βάσεις και παρουσία των ΗΠΑ στην
Ελλάδα (1974 – 1985)

Μανέτα Αργυρώ Μαρίνα

A.M.: 520304

Επιβλέπων καθηγητής: Κούμας Εμμανουήλ

Αθήνα, Ιούνιος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο/η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	4
Abstract	5
Εισαγωγή.....	6
1. Μεταπολεμική συνεργασία Ελλάδας – Ηνωμένων Πολιτειών	7
1.1. Ο Αλέξανδρος Παπάγος και η αμερικανική βοήθεια.....	9
1.2. Η πρώτη συμφωνία για τις αμερικανικές βάσεις.....	11
1.3. Η άνοδος του αντιαμερικανισμού κατά τη δεκαετία του 1950	15
1.4. Σχέσεις Ελλάδος-ΗΠΑ κατά τη διακυβέρνηση Καραμανλή (1955-1963)	17
1.5. Πυρηνικά όπλα	20
1.6. Αντιαμερικανισμός και Κυπριακό ζήτημα στη δεκαετία του 1960	23
1.7. Οι διμερείς σχέσεις κατά την περίοδο της δικτατορίας των συνταγματαρχών	25
2. Σχέσεις Ελλάδος-ΗΠΑ μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο	28
2.1. Η αποχώρηση της Ελλάδος από το στρατιωτικό σκέλος του NATO	29
2.2. Η πρώτη φάση των διαπραγματεύσεων για τις βάσεις: 1976-1977.....	32
2.3. Η δεύτερη φάση των διαπραγματεύσεων για τις βάσεις 1979-1981.....	38
2.4. Η αντιπολίτευση του Ανδρέα Παπανδρέου	42
3. Ο Ανδρέας Παπανδρέου και το ΠΑΣΟΚ	45
3.1. Εξωτερική πολιτική ΠΑΣΟΚ – Σχέσεις με τις ΗΠΑ 1981 – 1985.....	46
3.2. Το ΠΑΣΟΚ στην εξουσία – Αλλαγή στάσης απέναντι στις ΗΠΑ	47

3.3. Οι διαπραγματεύσεις για τις βάσεις επί πρωθυπουργίας ΠΑΣΟΚ.....	52
3.4. Σύγκριση: 1977 – 1983... ..	58
Συμπεράσματα	60
Αρχεία και βιβλιογραφία	62
Α. ΑΡΧΕΙΑ	62
ΑΙ. Δημοσίευτα	62
ΑΙΙ. Δημοσιευμένα.....	62
Β. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	62
ΒΙ. Στην ελληνική	62
ΒΙΙ. Ξενόγλωσση	64

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αφορά τις σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (ΗΠΑ) μεταξύ των ετών 1974-1985, με εστίαση στο καθεστώς των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην ελληνική επικράτεια. Η εργασία θα αναπτυχθεί με χρονολογική σειρά και η διάρθρωσή της θα στηριχθεί στην εξής μορφή. Αρχικά, θα παρουσιαστούν τα κυριότερα σημεία τα οποία επηρέασαν τις σχέσεις της Ελλάδος με τις ΗΠΑ και την πορεία των διμερών σχέσεων κατά τη μεταπολεμική εποχή. Στη συνέχεια, θα εξεταστεί η παρουσία των αμερικανικών βάσεων στην ελληνική επικράτεια και η πορεία των διαπραγματεύσεων για το ζήτημα αυτό έως και το 1981. Στο σημείο αυτό θα υπάρξει και όσο το δυνατόν εκτενέστερη αναφορά στο ζήτημα της αποχώρησης της Ελλάδος από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, μια απόφαση την οποία έλαβε η κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή την επαύριον της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο. Βάσει των παραπάνω, αλλά και εστιάζοντας στις αιτίες – εσωτερικές και εξωτερικές – οι οποίες επηρέαζαν εξίσου τις σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και Ηνωμένων Πολιτειών, θα εξετασθεί η πορεία των διμερών σχέσεων κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, δηλαδή από το 1974 έως και τη στιγμή της ανάληψης της πρωθυπουργίας στην Ελλάδα από τον Ανδρέα Παπανδρέου το 1981.

Στο επόμενο κεφάλαιο της εργασίας θα εξετασθεί η παρουσία των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα και οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών από την άνοδο του Παπανδρέου στην εξουσία έως και το 1985. Στο σημείο αυτό θα γίνει εκτενής αναφορά στις διαπραγματεύσεις Ελλάδος – ΗΠΑ αναφορικά με την παρουσία των βάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, θα επιχειρηθεί παραλληλισμός των όσων υποστήριζε ο Παπανδρέου κατά τα έτη πριν αναλάβει την πρωθυπουργία, με τα όσα έλαβαν χώρα μετά το 1981 και όσα αποφασίστηκαν με τη συμφωνία του 1983 για τη διατήρηση των αμερικανικών βάσεων στην ελληνική επικράτεια.

Abstract

This paper concerns the relations of Greece and the United States of America between the years 1974-1985, with a focus on the status of the presence of American military bases during the same period in Greek territory. The work will be developed in chronological order, and its structure will be based on the following format. First of all, the main points which affected the relations between Greece and the United States of America after World War II will be presented. Then, the presence of American military bases in Greek territory and the negotiations on this issue up to the year 1981 will be examined. At this point, there will also be as extensive a reference as possible to the issue of Greece's withdrawal from NATO. Based on the above, but also focusing on the causes - internal and external - which affected the relations between Greece and the United States, the course of these relations during the same period of time, from 1974 until Andreas Papandreou became the prime minister of Greece.

In the next chapter of the paper, the presence of the American military bases in Greece and the diplomatic relations between the two countries will be examined from the moment when Papandreou was elected as the new prime minister, through the 1981 elections, until the year 1985. At this point there will be an extensive reference in the negotiations between Greece and the United States regarding the presence of the bases. In addition, regarding this period of Papandreou's prime ministership, there will be a parallel between what he said during the pre-election period and before assuming the prime ministership, with what actually took place after the assumption of the prime ministership and also what was signed and finally decided with the 1983 agreement to maintain US bases in Greek territory.

Εισαγωγή

Με την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, έπειτα από την κατάρρευση της δικτατορίας των συνταγματαρχών στην Ελλάδα, σημειώθηκε στη χώρα παράλληλη αλλαγή και στην εξωτερική της πολιτική και στις σχέσεις της με τρίτες χώρες. Η παρουσία της Ελλάδος ως μίας χώρας σταθερής και πιστής στην ιδέα της δημοκρατίας και της ελευθερίας, κατόρθωσε να εμπνεύσει περισσότερη εμπιστοσύνη και να ανανεώσει τις διπλωματικές της σχέσεις.¹ Η Ελλάδα και οι ΗΠΑ διατηρούσαν ήδη στενές και σε γενικές γραμμές καλές σχέσεις, δεδομένου και του γεγονότος ότι συνεργάζονταν για την άμυνά τους και προκειμένου να μπορέσει να προληφθεί πιθανή αναταραχή ή/ και σύγκρουση Ανατολής και Δύσης στο χώρο των Βαλκανίων. Η κατάσταση αυτή, ωστόσο, ξεκίνησε να μεταβάλλεται και οι διμερείς σχέσεις να γνωρίζουν ορισμένες διακυμάνσεις μεταξύ των ετών 1974 και 1985, δίχως αυτό βέβαια να σημαίνει πως η Ελλάδα και οι ΗΠΑ έπαυσαν πλήρως τη συνεργασία τους στο διάστημα αυτό.²

Στην παρούσα εργασία θα πραγματοποιηθεί μία προσπάθεια εξέτασης της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδος αναφορικά με τις ΗΠΑ και των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών, από τη στιγμή της επαναφοράς της Δημοκρατίας στην Ελλάδα το 1974 έως και το 1985. Στα πλαίσια αυτό, θα γίνει αναφορά και στα σημαντικότερα σημεία που σηματοδοτούν τις σχέσεις των δύο χωρών. Επιπλέον, θα υποστηριχθεί πως οι ελληνοαμερικανικές σχέσεις επηρεάζονταν και από τις σχέσεις των τελευταίων με την Τουρκία. Οι ΗΠΑ φαίνεται πως προσπαθούσαν συχνά να τηρούν μία πολιτική ίσων αποστάσεων απέναντι στις δύο χώρες και, όσον αφορά τουλάχιστον τις δημόσιες τοποθετήσεις τους, ουδετερότητα. Ωστόσο, συχνά κάτι τέτοιο δεν ήταν δυνατόν ούτε για τις ίδιες τις ΗΠΑ, καθώς προείχαν τα αμερικανικά συμφέροντα, αλλά ούτε μπορούσε να γίνει εύκολα αποδεκτό από την Ελλάδα, όταν εκείνη θεωρούσε ότι αδικούνταν ή απειλούνταν.³ Τέλος, θα εξεταστεί εάν και σε ποιο βαθμό επηρεάζονταν οι σχέσεις μεταξύ της Ελλάδος και των ΗΠΑ, στρέφοντας το βλέμμα στην ελληνική πλευρά αυτή τη φορά. Δηλαδή κατά πόσο η εσωτερική πολιτική της χώρας και η ίδια

¹ Σβολόπουλος, 2005, σελ. 205.

² Βαληνάκης, 2003, σελ. 265.

³ Στο ίδιο, σελ. 266.

η στάση και οι πεποιθήσεις του ελληνικού λαού επηρέασαν την εξωτερική της πολιτική.

1. Μεταπολεμική συνεργασία Ελλάδας – Ηνωμένων Πολιτειών

Με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το ελληνικό κράτος βρέθηκε αντιμέτωπο με τις προκλήσεις μίας νέας διεθνούς τάξης πραγμάτων. Η χώρα βρισκόταν τώρα σε αναζήτηση στήριξης, οικονομικής και αμυντικής. Η Μεγάλη Βρετανία δεν βρισκόταν πλέον σε θέση να ανταποκριθεί στον ρόλο αυτό, δίνοντας έτσι τη θέση της στη νέα αναδυόμενη υπερδύναμη της Δύσης, στις ΗΠΑ. Για τον λόγο αυτό, ήδη από το 1947 είχε γίνει και στις ελληνικές κυβερνήσεις κατανοητό το γεγονός πως η εξασφάλιση βοήθειας χρειαζόταν να επέλθει από τις ΗΠΑ.⁴ Οι τελευταίες, μέσω των προγραμμάτων στρατιωτικής, οικονομικής και τεχνικής εξωτερικής βοήθειας τα οποία επρόκειτο να εγκρίνουν και να παράσχουν σε πολλά διαφορετικά κράτη, αποσκοπούσαν στην αύξηση της επιρροής τους και στην απομάκρυνση του κομμουνιστικού κινδύνου από πολλές διαφορετικές περιοχές ανά τον κόσμο.⁵

Μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου το 1949, η Ελλάδα κινήθηκε δυναμικά για την ενίσχυση της συνεργασίας της σε αμυντικό επίπεδο με τη Δύση. Στο πλαίσιο αυτό, το 1950 προχώρησε στην υποβολή αιτήματος, από κοινού με τη γειτονική Τουρκία, για την ένταξή της στην Ατλαντική Συμμαχία. Οι ΗΠΑ δεν εμφανίστηκαν αρχικά σύμφωνες με την προοπτική αυτή, δεδομένου πως την εποχή εκείνη οι ίδιες παρότρυναν την Ελλάδα να περιορίσει σε 120.000 άνδρες τα σώματα του στρατού ξηράς, να προβεί σε προσπάθειες βελτίωσης των σχέσεών της με τους γειτονικούς λαούς της στα Βαλκάνια και να εργαστεί για την επίλυση των εσωτερικών αναταραχών με σκοπό την επίτευξη εσωτερικής ειρήνης στη χώρα.⁶ Τα δεδομένα αυτά άλλαξαν και οι ΗΠΑ απέκτησαν διαφορετική γνώμη αναφορικά με το παραπάνω ζήτημα ύστερα από την έναρξη του πολέμου στην Κορέα, το καλοκαίρι του 1950. Ο δυτικός κόσμος ήταν πλέον βέβαιος πως μία γενικευμένου χαρακτήρα σοβιετική επίθεση σε βάρος του

⁴ Σβολόπουλος, 2014, σελ. 227-230.

⁵ Στεφανίδης, 2010, σελ. 235-236.

⁶ Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 43.

προετοιμαζόταν, καθώς γεννήθηκε και ανασφάλεια για ενδεχόμενη αντίστοιχη επίθεση και στην Ευρώπη από τα ανατολικά. Για τον λόγο αυτό από το καλοκαίρι του 1950 η χρησιμότητα της Ελλάδος, αλλά και της γειτονικής Τουρκίας,⁷ αυξήθηκε για τις ΗΠΑ, επομένως και το αίτημα ένταξής τους στην Ατλαντική Συμμαχία αντιμετωπίστηκε με πιο άμεσο και ευνοϊκό τρόπο.⁸

Το 1951 οι ΗΠΑ δήλωσαν και επίσημα σύμφωνες με την ένταξη της Ελλάδος και της Τουρκίας στην Ατλαντική Συμμαχία. Το αμερικανικό Συμβούλιο Ασφαλείας αναγνωρίζει πλέον τη θέση της χώρας ως στρατηγικής σημασίας για την ασφάλεια της Συμμαχίας. Η αλλαγή της στάσης των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής κατά το έτος 1951 μπορεί να εντοπιστεί και από έγγραφο του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας της χώρας, όπου για παράδειγμα στο έγγραφο NSC-103 παρουσιάζεται η Ελλάδα ως αναγκαία δύναμη για την Ατλαντική Συμμαχία, δεδομένης της γεωγραφικής της θέσης η οποία αποτελούσε μία γέφυρα προς τη Μέση Ανατολή αλλά και τη Γιουγκοσλαβία. Η συμμετοχή της Ελλάδος και της Τουρκίας στη Συμμαχία κατέστη και επίσημα ενεργή τον Φεβρουάριο του επόμενου έτους. Το γεγονός της ένταξης της χώρας στο ΝΑΤΟ αναγνωρίστηκε ως σημαντική νίκη του Νικολάου Πλαστήρα, αρχηγού της Εθνικής Προοδευτικής Ένωσης Κέντρου (ΕΠΕΚ) και του Σοφοκλή Βενιζέλου, ηγέτη του Κόμματος των Φιλελευθέρων.⁹

Η προσχώρηση της Ελλάδος στην Ατλαντική Συμμαχία συνεπαγόταν και την τοποθέτηση εντός της ελληνικής επικράτειας συμμαχικών στρατιωτικών βάσεων, αναλυτικότερη αναφορά στις οποίες θα γίνει σε άλλο σημείο της παρούσας εργασίας.¹⁰ Αναφερόμενοι σε στρατιωτικές «βάσεις» κάνουμε λόγο για τμήματα εθνικού εδάφους ενός κράτους, στα οποία κάποιο άλλο κράτος κατέχει το δικαίωμα πλήρους πρόσβασης και ανεμπόδιστης δράσης προς όφελος των στρατιωτικών του αναγκών. Η συνθήκη αυτή μπορεί να επέλθει είτε με τη χρήση βίας, είτε κατόπιν σχετικής συμφωνίας.¹¹

⁷ Βλ. αναλυτικά: Αθανασοπούλου, 1999, σελ. 327-403.

⁸ Καζαμίας, 2022, σελ. 35-36.

⁹ Χατζηβασιλείου, 2007, 44-47.

¹⁰ Σβολόπουλος, 2014, σελ. 236.

¹¹ Στεφανίδης, 2010, σελ. 191.

1.1. Ο Αλέξανδρος Παπάγος και η αμερικανική βοήθεια

Η αδυναμία της Ελλάδος να ανταπεξέλθει σε πιθανή επίθεση στην οποία θα συμμετείχαν και σοβιετικές στρατιωτικές δυνάμεις αναγνωριζόταν από τις ΗΠΑ και διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο τόσο στη συμφωνία των τελευταίων για ένταξη της χώρας στο NATO όσο και στη μετέπειτα σύναψη διμερούς συμφωνίας. Συγκεκριμένα, ύστερα από την ένταξη της Ελλάδος στην Ατλαντική Συμμαχία, ο ελληνικός στρατός δεν θα είχε πλέον ως αποκλειστική αρμοδιότητά του την τήρηση της εσωτερικής ασφάλειας, αλλά θα εργαζόταν και για την αναχαίτιση πιθανών εξωτερικών επιθέσεων. Επιπλέον, αυτό δημιουργούσε την ανάγκη ενίσχυσης της χώρας και του ελληνικού στρατού, με την Ελλάδα να συμπεριλαμβάνεται πλέον στο πρόγραμμα των ΗΠΑ για παροχή στρατιωτικής βοήθειας (MDAP και μετέπειτα MAP), το οποίο θα στήριζε τόσο το ελληνικό στράτευμα όσο και γενικότερα την ελληνική οικονομία.¹²

Ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Παπάγος (1952-1955), ευθύς εξ αρχής είχε καταστήσει φανερή την υποστήριξή του προς τις ΗΠΑ. Δήλωσε την επιθυμία της κυβέρνησής του να εργαστεί για τα συμφέροντα της αμερικανικής πολιτικής, την προθυμία του να ενισχύσει τις ένοπλες δυνάμεις αλλά και το εκστρατευτικό σώμα Ελλήνων στην Κορέα, ακόμα και να προσφέρει στις ΗΠΑ τη δυνατότητα κατοχής στρατιωτικών εγκαταστάσεων σε οποιοδήποτε σημείο της ελληνικής επικράτειας.¹³

Έτσι, το 1953 οι δύο χώρες προχώρησαν στη σύναψη Συμφωνίας Αμοιβαίας Ασφάλειας προχώρησαν. Η συμφωνία αυτή προέβλεπε πως η Ελλάδα όφειλε να συνεισφέρει στην ασφάλεια των Ηνωμένων Πολιτειών, αυξάνοντας τις στρατιωτικές της ικανότητες στο μέγιστο δυνατό. Για τον λόγο αυτό, η Ελλάδα χρειάστηκε να χρησιμοποιήσει το μεγαλύτερο μέρος των κονδυλίων του Ειδικού Λογαριασμού για τη βελτίωση των στρατιωτικών δυνατοτήτων της. Η οικονομική βοήθεια την οποία παρείχαν οι ΗΠΑ προς την Ελλάδα ήταν σημαντική, με το ποσό της ωστόσο να μειώνεται σημαντικά κατά τα επόμενα έτη. Πάντως, το εκάστοτε ποσό το οποίο παρεχόταν ως στήριξη για τη χώρα είχε επικρατήσει να ερμηνεύεται από την κοινή γνώμη ως κριτική της

¹² Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 48.

¹³ Στεφανίδης, 2010, σελ. 297.

αμερικανικής κυβέρνησης προς την πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης. Οι ελληνικές κυβερνήσεις της περιόδου 1953-1961 χρειαζόταν να σταθμίζουν τις καταστάσεις και να επιλέγουν ανάμεσα στην αποδοχή αμερικανικής βοήθειας και χρήση αυτής για μη παραγωγικούς σκοπούς ή στην ικανοποίηση του κοινού αισθήματος και των επικρίσεων της αντιπολίτευσης.¹⁴

Η βοήθεια των Ηνωμένων Πολιτειών προς την Ελλάδα κατά τα πρώτα χρόνια ήταν, όπως έχει παρατηρηθεί, κυρίως στρατιωτική παρά οικονομική. Ο Παπάγος, επιχειρώντας την εξασφάλιση πρόσθετης βοήθειας, κατέθεσε τον Φεβρουάριο του 1954 υπόμνημα στον Αμερικανό πρέσβη στην Αθήνα Κάβεντις Κάνον (Cavendish Cannon), με το οποίο ζητούσε την παροχή πρόσθετης οικονομικής βοήθειας. Το ίδιο έτος πραγματοποιήθηκαν και συναντήσεις μεταξύ του Έλληνα υπουργού Εθνικής Αμύνης Παναγιώτη Κανελλόπουλου με Αμερικανούς Αξιωματούχους, και τον ίδιο τον πρόεδρο Ντουάιτ Αϊζενχάουερ (Dwight Eisenhower), χωρίς ωστόσο να επιτευχθεί πρόσθετη οικονομική βοήθεια προς την Ελλάδα.¹⁵

Η κυβέρνηση Παπάγου είχε επισήμως πληροφορήσει τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ πως στην περίπτωση μη παροχής επιπλέον στήριξης προς την Ελλάδα, η μόνη και επιβεβλημένη λύση θα ήταν η μείωση της δύναμης του ελληνικού στρατεύματος. Ωστόσο, το αίτημα της ελληνικής πλευράς δεν ικανοποιήθηκε. Για τον λόγο αυτό κρίθηκε αναγκαία η μείωση στον ελληνικό στρατό κατά περίπου 35.000 άνδρες, ενώ υπήρξαν και απειλές για περαιτέρω μείωση.¹⁶ Μάλιστα, τη μείωση αυτή ανακοίνωσε επίσημα ο Παπάγος, παρά το γεγονός ότι η στρατιωτική δύναμη της Ελλάδος αποτελούσε ακόμη ζήτημα υπό συζήτηση στην Ατλαντική Συμμαχία. Η μείωση αυτή έθεσε στην υπηρεσία του ελληνικού στρατού, μέσα σε λίγους μήνες, 105.000 στρατιώτες. Η στάση αυτή βρήκε αντιμέτωπη τόσο την αντιπολίτευση στο εσωτερικό της χώρας όσο και τη Δύση, και ιδιαίτερα τις ΗΠΑ, εφόσον δεν επρόκειτο για απόφαση που ελήφθη από κοινού εντός του ΝΑΤΟ. Το γεγονός αυτό δεν πτόησε τον Παπάγο, ο οποίος αναφερόταν στην ανάγκη σημαντικής περαιτέρω μείωσης του ελληνικού στρατεύματος, εάν δεν υπήρχε οικονομική στήριξη προς την Ελλάδα. Πράγματι, μπροστά στην πίεση αυτή, και

¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 242.

¹⁵ Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 85-86.

¹⁶ Στεφανίδης, 2010, σελ. 258.

εφόσον η Ατλαντική Συμμαχία γνώριζε πως οι δυνάμεις του ελληνικού στρατού αντιμετώπιζαν ουσιαστικά προβλήματα, οι Ηνωμένες Πολιτείες αποδέχθηκαν το ίδιο έτος την παροχή πρόσθετης οικονομικής βοήθειας ύψους 10.000.000 δολαρίων στη χώρα, προκειμένου να διατηρηθεί ο αριθμός των στρατιωτών ξηράς στις 105.000.¹⁷

Το 1955 η Ελλάδα βρέθηκε αντιμετώπιη τόσο με εσωτερικά όσο και με εξωτερικά ζητήματα, τα οποία επιβάρυναν σημαντικά την οικονομία της. Οι νέες εκτεταμένες καταστροφές στην πόλη του Βόλου με τις πρόσθετες οικονομικές επιβαρύνσεις που επέφεραν και η ασθένεια του Παπάγου συναντώνται χρονικά με την απόφαση του NATO για ενίσχυση του ελληνικού στρατού ξηράς από τις 105.000 σε 120.000 άνδρες, λόγω αύξησης της δύναμης του βουλγαρικού στρατού αλλά και λόγω της βελτίωσης των σχέσεων της Γιουγκοσλαβίας με τη Σοβιετική Ένωση. Η ελληνική πλευρά αιτήθηκε εκ νέου οικονομική ενίσχυση προκειμένου να καταστεί δυνατή η αύξηση των στρατιωτών της. Οι Ηνωμένες Πολιτείες αυτήν τη φορά αποδέχθηκαν αμεσότερα το αίτημα της Ελλάδος και το καλοκαίρι του 1955 υπογράφηκε η σχετική διμερής συμφωνία.¹⁸

1.2. Η πρώτη συμφωνία για τις αμερικανικές βάσεις

Η δεκαετία 1953-1963 χαρακτηρίζεται, σε γενικές γραμμές, από ιδιαίτερα καλές σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και ΗΠΑ. Παρά τις διαφωνίες αναφορικά με τον ακριβή καθορισμό του ύψους της παρεχόμενης αμερικανικής βοήθειας προς την Ελλάδα και κυρίως το κυπριακό ζήτημα,¹⁹ οι δύο χώρες μοιράζονταν κοινά συμφέροντα. Ο περιορισμός της σοβιετικής δύναμης και η ανάπτυξη και ενσωμάτωση της Ελλάδος στη δυτική οικονομία αποτελούσαν κοινό στόχο.²⁰

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και λόγω της συμμετοχής της χώρας σε μία «οικογένεια εθνών», οι κεντρώοι και οι συντηρητικοί πολιτικοί στην Ελλάδα πίστευαν πως θα μπορούσε να αποβεί ωφέλιμος για τη διατήρηση της ασφάλειας της ελληνικής επικράτειας ο περιορισμός της εθνικής της κυριαρχίας. Ήδη από την εποχή του

¹⁷ Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 85-86.

¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 87.

¹⁹ Βλ. αναλυτικά: Ριζάς, 2001 και Χατζηβασιλείου, 2005.

²⁰ Miller, 2009, σελ. 66.

Δόγματος Τρούμαν παρατηρείται και επίσημα η στρατιωτική παρουσία των ΗΠΑ στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, το 1947 υπογράφηκε συμφωνία για παροχή διευκολύνσεων στην αμερικανική Υπηρεσία Στρατιωτικών Αεροπορικών Μεταφορών, η οποία επέτρεπε τη δυνατότητα διέλευσης αμερικανικών αεροσκαφών από τα στρατιωτικά αεροδρόμια της χώρας, καθώς επίσης και τη δυνατότητα μερικής χρήσης αυτών αλλά και των υπηρεσιών επικοινωνίας. Στην πορεία και στο πλαίσιο της διαρκούς ανανέωσης της συγκεκριμένης συμφωνίας, επιτράπη η διατήρηση εγκαταστάσεων και ανθρώπινου δυναμικού στην αμερικανική αεροπορία, με παράλληλο καθεστώς ετεροδικίας για το προσωπικό, εξαίρεση του αμερικανικού εισερχόμενου υλικού από δασμούς. Επιπλέον, οι διευκολύνσεις αυτές δεν υποχρέωναν την αμερικανική πλευρά στην καταβολή οικονομικού ανταλλάγματος προς το ελληνικό κράτος.²¹

Πλέον, εκτός από τις συμφωνίες για παροχή οικονομικής στρατιωτικής βοήθειας οι οποίες προαναφέρθηκαν, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα επιζητούσαν και τη σύναψη διμερούς αμυντικής συμφωνίας. Η Ουάσιγκτον, πρωτίστως για λόγους κύρους, επιθυμούσε την παρουσίαση της εγκατάστασης στρατιωτικών βάσεων στον ελλαδικό χώρο ως προσφορά της ελληνικής κυβέρνησης.²² Ύστερα από την προτροπή της αμερικανικής κυβέρνησης, απευθύνθηκε στον πρόεδρο Αϊζενχάουερ επιστολή του Παπάγου, στην οποία γινόταν λόγος για την υπογραφή μίας διμερούς συμφωνίας, βάσει της οποίας θα παρέχονταν στρατιωτικές διευκολύνσεις προς τις Ηνωμένες Πολιτείες στην ελληνική επικράτεια.²³ Στην επιστολή αυτή αναφερόταν πως η προσφορά για εγκατάσταση βάσεων έχει ισχύ για οποιοδήποτε σημείο στο ελληνικό έδαφος. Επιπλέον, η αμερικανική πλευρά ζήτησε από την ελληνική κυβέρνηση να διατηρήσει τις διαπραγματεύσεις μυστικές, με την ελληνική πλευρά να προβαίνει στην ενημέρωση μόνον του βασιλιά Παύλου.²⁴

Οι συζητήσεις για το ζήτημα αυτό ήταν σύντομες, εντός του Αυγούστου του 1953. Στις διαπραγματεύσεις για τη συμφωνία αυτή, η ελληνική πλευρά δεν αιτήθηκε πρόσθετη οικονομική στήριξη. Η αμερικανική πλευρά ζητούσε τη μη κύρωση της συμφωνίας από

²¹ Στεφανίδης, 2010, σελ. 199-200.

²² Στο ίδιο, σελ. 202.

²³ Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 89.

²⁴ Στεφανίδης, 2010, σελ. 202-204.

το ελληνικό Κοινοβούλιο, υπό τον ανασφάλεια διαρροής απόρρητων εγγράφων, γεγονός με το οποίο δεν συμφώνησε η ελληνική πλευρά. Η συμφωνία υπογράφηκε τελικά στις 12 Οκτωβρίου 1953 από τον υπουργό Εξωτερικών Στέφανο Στεφανόπουλο και τον Αμερικανό πρέσβη Κάβεντις Κάνον.²⁵ Η αμερικανική κυβέρνηση μπορούσε, βάσει του κειμένου της συμφωνίας, να εγκαταστήσει απαραίτητες για την υλοποίηση σχεδίων της Ατλαντικής Συμμαχίας στρατιωτικές και βοηθητικές εγκαταστάσεις σε ελληνικό έδαφος, ενώ οι δυνάμεις των ΗΠΑ θα μπορούσαν πλέον να κινούνται ελεύθερα στην ελληνική επικράτεια, χωρίς να υπάρχει πρόβλεψη για ενημέρωση των ελληνικών αρχών. Μάλιστα, για την εγκατάσταση των βάσεων δεν υπήρξε κάποιος χωροταξικός περιορισμός. Το αμερικανικό στρατιωτικό προσωπικό που θα εργαζόταν στη χώρα θα μπορούσε να δικαστεί μόνο από αμερικανικά δικαστήρια.²⁶ Επιπλέον, η αμερικανική κυβέρνηση εξαιρούνταν από την επιβολή δασμών ή αποζημιώσεων για τη χρήση των εγκαταστάσεων, ενώ υπήρξε και όρος για αποζημίωση των Ηνωμένων Πολιτειών όταν εκείνες θα αποχωρούσαν από την Ελλάδα και θα εγκατέλειπαν τις στρατιωτικές εγκαταστάσεις. Τέλος, η ισχύς της συμφωνίας ορίστηκε να είναι ίση με την περίοδο ισχύος και του Βορειοατλαντικού Συμφώνου.²⁷

Με τον τρόπο αυτό, τέθηκαν οι βάσεις για τη δημιουργία των αμερικανικών εγκαταστάσεων στην Ελλάδα, με σημαντικότερες εκείνες στο Ελληνικό, στο Ηράκλειο, στη Σούδα και στη Νέα Μάκρη. Με αφορμή την απουσία του βασιλιά Παύλου από τη χώρα και το γεγονός πως η ελληνική Βουλή δεν βρισκόταν σε σύνοδο, η επικύρωση της συμφωνίας μεταξύ Ελλάδος και Ηνωμένων Πολιτειών πραγματοποιήθηκε άμεσα από το Υπουργικό Συμβούλιο. Η Επιτροπή Εξουσιοδότησης της Βουλής νομιμοποίησε αργότερα τη συγκεκριμένη κυβερνητική πρωτοβουλία.²⁸ Η βιασύνη η οποία υπήρξε προκειμένου να υπογραφεί η συγκεκριμένη συμφωνία, φαίνεται πως σχετιζόταν με τις αυξημένες εντάσεις στις σχέσεις μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Σοβιετικής Ένωσης,

²⁵ Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 89.

²⁶ Μάρδας, 1990, σελ. 58-70.

²⁷ Στεφανίδης, 2010, σελ. 207.

²⁸ Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 89.

εντάσεις οι οποίες είχαν ως αφορμή τη διαμάχη μεταξύ Ιταλίας και Γιουγκοσλαβίας για την κατοχή της Τεργέστης.²⁹

Η υπογραφή της συμφωνίας αυτής «περί στρατιωτικών ευκολιών των εν Ελλάδι στρατιωτικών δυνάμεων των Ηνωμένων Πολιτειών» και η εγκατάσταση αμερικανικών βάσεων στον ελλαδικό χώρο σημειώθηκε πως ενίσχυε το αίσθημα ασφαλείας τόσο της χώρας όσο και της Συμμαχίας, ενώ θα συνέβαλε στη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης. Πάντως, μετά και από τις έντονες αντιδράσεις της Σοβιετικής Ένωσης στο ζήτημα της εγκατάστασης αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην ελληνική επικράτεια, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως η Ελλάδα μάλλον βρέθηκε, και λόγω της γεωγραφικής της θέσης, σε δυσχερή θέση και στο επίκεντρο της γενικότερης έντασης εν μέσω του Ψυχρού Πολέμου.³⁰

Η αντιπολίτευση δεν τάχθηκε σύσσωμη κατά της υπογραφής της συγκεκριμένης συμφωνίας. Παρά τις επιφυλάξεις του ως προς τη συνταγματικότητα της διαδικασίας αλλά και τον όρο της ετεροδικίας, το Κόμμα των Φιλελευθέρων εμφανίστηκε θετικό απέναντι στην υπογραφή της συμφωνίας. Το Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζομένου Λαού και η ΕΠΕΚ διατήρησαν επιφυλακτική στάση, η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ) αντιτάχθηκε στη συμφωνία, ενώ το Κομμουνιστικό Κόμμα (που αν και παράνομο από το 1947, δραστηριοποιούνταν στο εξωτερικό) κατηγόρησε τη συμφωνία ως παραδοχή της υποταγής της Ελλάδος προς τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η κυβέρνηση του Παπάγου, από την πλευρά της, παρουσίασε τη συμφωνία ως την απόδειξη πως οι Ηνωμένες Πολιτείες θα στήριζαν τη χώρα σε ενδεχόμενη κρίση, θέση η οποία ικανοποιούσε τον ελληνικό λαό.³¹

Η Ελλάδα μπορεί να μην αιτήθηκε επιπλέον οικονομική βοήθεια ως όρο της συμφωνίας, φρόντισε, ωστόσο, από νωρίς έπειτα από την υπογραφή της να ενημερώσει την αμερικανική πλευρά ότι η ίδια δεχόταν πιέσεις λόγω της διμερούς συμφωνίας και, επομένως, είχε ανάγκη από μεγαλύτερη στήριξη από την πλευρά του NATO. Συγκεκριμένα, η υπογραφή της συμφωνίας επέφερε αντιδράσεις από κράτη του ανατολικού συνασπισμού. Ως απάντηση στις εξελίξεις αυτές, η Ελλάδα αναφέρθηκε

²⁹ Μάρδας, 1990, σελ. 57.

³⁰ Σβολόπουλος, 2014, σελ. 236-237.

³¹ Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 90.

στη στάση την οποία τήρησαν οι γειτονικές της χώρες κατά τη διάρκεια του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, και πρόταξε ως επιχείρημα την ενίσχυση της στρατιωτικής δύναμης της Βουλγαρίας.

Τέλος, είναι χρήσιμο να αναφερθεί πως η ελληνική κυβέρνηση παρουσίασε την υπογραφή της συνθήκης ως είδος αναγκαιότητας, ως δέσμευση της Ελλάδος λόγω της συμμετοχής της στην Ατλαντική Συμμαχία. Αυτό φαίνεται πως δεν ισχύει, καθώς η Ελλάδα δεν ήταν υποχρεωμένη, παρά το γεγονός πως ήταν μέλος του ΝΑΤΟ να προβεί σε κάποια τέτοια ενέργεια. Η ελληνική κυβέρνηση επιζητούσε μία τέτοια συμφωνία, η οποία αποδείχθηκε σημαντική κίνηση για την εξωτερική πολιτική και την ασφάλεια του κράτους.³²

Η κυβέρνηση Παπάγου, μέσω της συμφωνίας αυτής, αποσκοπούσε να καταστεί η χώρα αναγκαίος εταίρος για τη διατήρηση της ασφάλειας των ΗΠΑ. Η παρουσία των βάσεων ερμηνευόταν ως περαιτέρω αμερικανική εγγύηση, με την ελπίδα το γεγονός αυτό να μπορέσει να εξασφαλίσει στην Ελλάδα ισχυρότερη στήριξη στην άμυνά της. Πάντως, η αμερικανική πλευρά δεν θεωρούσε πως είχε δεσμευθεί με κάποιον τρόπο σε επιπλέον στήριξη προς την Ελλάδα μέσω της υπογραφής μίας συμφωνίας η οποία της παρείχε πολλαπλές διευκολύνσεις.³³

1.3. Η άνοδος του αντιαμερικανισμού κατά τη δεκαετία του 1950

Στα τέλη του 1954 και για τα επόμενα τέσσερα έτη, η πολιτική των ΗΠΑ στην Ελλάδα κατακρίθηκε έντονα τόσο από τον ελληνικό Τύπο, όσο και από την ελληνική κοινή γνώμη. Εκτός της στάσης των ΗΠΑ αναφορικά με το κυπριακό ζήτημα, το οποίο σαφώς πυροδοτούσε εντάσεις, η παρουσία σημαντικού αριθμού Αμερικανών πολιτών και, κυρίως, η εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών, επέφερε τη δυσaráσκεια του λαού. Μάλιστα, κατά το 1957 η αμερικανική πλευρά απαντούσε στη δυσφορία αυτή του ελληνικού λαού με δηλώσεις που δικαιολογούσαν την «εχθρότητα» αυτή ως φθόνο των Ελλήνων προς τους Αμερικανούς πολίτες.³⁴

³² Στο ίδιο, σελ. 91.

³³ Στεφανίδης, 2010, σελ. 215.

³⁴ Λιαλιούτη, 2010, σελ. 301.

Εντάσεις στις σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και Ηνωμένων Πολιτειών κατά την περίοδο 1956-1957 δημιουργούσε και η στάση της ελληνικής κυβέρνησης σε ζητήματα διεθνούς πολιτικής, η οποία ερχόταν σε αντίθεση με εκείνη των ΗΠΑ. Αντίστοιχα, και η διατήρηση των παραδοσιακών δεσμών της Ελλάδας με τον αραβικό κόσμο,³⁵ δεν αποτελούσε ένα γεγονός το οποίο αντιμετώπιζε με ευχαρίστηση η Ουάσιγκτον.³⁶

Το αίσθημα του αντιαμερικανισμού και η επιθυμία σημαντικού μέρους του ελληνικού λαού για τήρηση μίας στάσης ουδετερότητας όσον αφορά στην εξωτερική πολιτική του κράτους, ολοένα και ενισχυόταν. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ως ηγέτης της ΕΡΕ και πρωθυπουργός της Ελλάδος, κατηγόρησε τις συζητήσεις για ουδέτερη στάση και εξωτερική πολιτική ίσων αποστάσεων μεταξύ Δύσης και Ανατολής ως δημαγωγικές. Αναφερόταν στη χρησιμότητα της διατήρησης των ήδη υπάρχοντων διπλωματικών δεσμών με τη Δύση προς όφελος της ασφάλειας της χώρας, δεσμοί οι οποίοι, όπως επεσήμανε, θα μεταβάλλονταν μόνο στην περίπτωση κατά την οποία αυτό θα κρινόταν αναγκαίο για την ασφάλεια του κράτους.³⁷

Μέσα στο πλαίσιο του γενικευμένου αντιαμερικανικού κλίματος που επικρατούσε οργανώθηκαν ισχυρές διαδηλώσεις και δεν έλειψαν τα επεισόδια βίας μεταξύ των ετών 1954-1957. Ακολούθησε μία περίοδος συνεχούς αλλαγής των Αμερικανών πρέσβων στην Ελλάδα, με το κλίμα να παραμένει τεταμένο.³⁸ Για τις επιθέσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν, αφορμή είχε σταθεί και η αποχή των ΗΠΑ από τη διαδικασία ψηφοφορίας που αφορούσε στο σχέδιο ψηφίσματος το οποίο είχε προτείνει η ελληνική πλευρά αναφορικά με τη διευθέτηση του κυπριακού ζητήματος.³⁹ Η δυσaráεσκεια και το γενικότερο αντιαμερικανικό αίσθημα είχε φτάσει στο σημείο ακόμα και η πλέον φιλική προς τις ΗΠΑ μερίδα του Τύπου να λαμβάνει θέση κατά της αμερικανικής στάσης. Συγκεκριμένα, ακόμα και η εφημερίδα *Η Καθημερινή* χαρακτήριζε τους

³⁵ Βλ. αναλυτικά: Σακκάς, 2015, σελ. 54-57.

³⁶ Σβολόπουλος, 2014, σελ. 240.

³⁷ Στεφανίδης, 2010, σελ. 114-115.

³⁸ Στο ίδιο, σελ. 305.

³⁹ Xydis, 1966, σελ. 15.

Αμερικανούς ως αδιάφορους και ασυνείδητους, κάνοντας λόγο για αμερικανική εκμετάλλευση.⁴⁰

1.4. Σχέσεις Ελλάδος-ΗΠΑ κατά τη διακυβέρνηση Καραμανλή (1955-1963)

Παρά την έντονη αντίθεση μεγάλου μέρους της κοινής γνώμης έναντι της αμερικανικής πολιτικής και την άνοδο της ουδετεροφιλίας στην Ελλάδα, φαίνεται πως η ανησυχία για πιθανές επιθέσεις από τον βορρά, καθώς επίσης και ο κομμουνιστικός φόβος επηρέαζαν μεγάλη μερίδα των πολιτικών, οι οποίοι θεωρούσαν τις ΗΠΑ ως τον σημαντικότερο σύμμαχο. Από την κυβέρνηση Καραμανλή υπήρξαν καθησυχάσεις προς την Ουάσιγκτον. Επιπλέον, τον Οκτώβριο του 1956 επικυρώθηκε μία νέα διμερής συμφωνία μεταξύ των δύο κρατών, στην οποία αποφαιζόταν η «αύξηση της ικανότητας παραγωγής, συντήρησης και επισκευής πυρομαχικών». Στην ουσία θα δημιουργούνταν νέες εγκαταστάσεις πυρομαχικών, στα οποία θα είχαν πρόσβαση οι ΗΠΑ ανά πάσα στιγμή. Και στην περίπτωση αυτή τα υλικά αυτά απαλλάσσονταν από δασμούς και φόρους. Επιπλέον, με άλλη συμφωνία του ίδιου έτους, εξετάστηκε εκ νέου το νομικό καθεστώς της παραμονής των αμερικανικών δυνάμεων στην Ελλάδα και αποφασίστηκε η μερική άρση της ετεροδικίας των Αμερικανών στρατιωτικών και των οικογενειών τους.⁴¹

Από το φθινόπωρο του 1956, ο Καραμανλής αιτήθηκε επανειλημμένα την παροχή πρόσθετης οικονομικής στήριξης από τις ΗΠΑ. Η προσπάθειά του να ασκήσει πίεση στις την Ουάσιγκτον, προκειμένου να εξασφαλίσει την επιπλέον βοήθεια, στηρίχθηκε με επιχειρήματα όπως ο σημαντικός ρόλος της Ελλάδος στα Στενά και τη Μέση Ανατολή. Ο ρόλος αυτός θα ήταν δύσκολο να διατηρηθεί σε περίπτωση επίθεσης κατά της Ελλάδος από τη Βουλγαρία, καθώς ο στρατός θα αναγκαζόταν να εγκαταλείψει άλλες περιοχές όπως η Δυτική Θράκη. Επιπλέον, η Ελλάδα αποτελούσε το μοναδικό δημοκρατικό και φιλελεύθερο κράτος-μέλος της Ατλαντικής Συμμαχίας στη βαλκανική χερσόνησο, ενώ παράλληλα μπορούσε, εάν κρινόταν απαραίτητο, να προσεγγίσει τόσο τη Γιουγκοσλαβία όσο και τον αραβικό κόσμο. Συγκεκριμένα, μέσα από τα αιτήματα για επιπλέον ενίσχυση, η ελληνική πλευρά επιζητούσε την ανάπτυξη δύναμης στον

⁴⁰ Μάρδας, 1990, σελ. 69-74.

⁴¹ Στο ίδιο, σελ. 79-81.

στρατό της, η οποία θα τον καθιστούσε ικανό να κατακτήσει ξανά τα εδάφη που θα χάνονταν κατά τη διάρκεια μίας πιθανής βουλγαρικής επίθεσης. Σε δεύτερο επίπεδο ήταν επιθυμητή και η αποστολή δυτικών στρατευμάτων προς ενίσχυση της ελληνικής άμυνας, ωστόσο κυριότερο ζητούμενο παρέμενε η ανάπτυξη των ικανοτήτων του ίδιου του ελληνικού στρατού.⁴²

Η αιτούμενη αύξηση της πρόσθετης βοήθειας προς την Ελλάδα δεν έγινε άμεσα αποδεκτή. Αυτό συνέβη μόνον μετά το υπόμνημα του Έλληνα πρωθυπουργού κατά τον Μάιο του 1956, με το οποίο αιτήθηκε επίσημα σημαντική περαιτέρω οικονομική στήριξη. Το αίτημα του Καραμανλή στηρίχθηκε στη δυσμενή εσωτερική κατάσταση η οποία είχε δημιουργηθεί στον απόηχο του Κυπριακού και στη δελεαστική σοβιετική προσφορά αναφορικά με την απορρόφηση τμήματος της καπνικής παραγωγής, η οποία θα μπορούσε να προσφέρει ανακούφιση στα ελληνικά προβλήματα. Η Ουάσιγκτον αντέδρασε θετικά, με τη συνολική οικονομική βοήθεια να αποφασίζεται, το καλοκαίρι του ίδιου έτους, να ανέλθει στα 59.000.000 δολάρια. Ωστόσο, η άρνηση της κυβέρνησης Αϊζενχάουερ να δεσμευθεί σε στρατιωτική στήριξη για χρονική περίοδο μεγαλύτερης του ενός έτους, η παροχή συνεχώς αυξανόμενου ποσοστού της οικονομικής βοήθειας υπό την μορφή δανείου αλλά και η δέσμευση μεγάλου τμήματος των χρημάτων για την απόκτηση αμερικανικών αγροτικών προϊόντων, τα οποία η εγχώρια οικονομία αδυνατούσε να απορροφήσει, δεν εξυπηρετούσε σε σημαντικό βαθμό τις ανάγκες του κράτους και δυσάρεστούσε την ελληνική κυβέρνηση.⁴³

Οι πιέσεις, δηλαδή, της ελληνικής κυβέρνησης, αλλά και η κατανόηση των δυτικών πως η Ελλάδα κατείχε στρατηγική θέση για τη Συμμαχία, απέδωσαν τελικά θετικά αποτελέσματα για τη χώρα. Συγκεκριμένα, η έκθεση του διπλωμάτη Νόρμαν Άρμουρ (Norman Armour) προς την αμερικανική Γερουσία τόνιζε την ανάγκη προστασίας της ανεξαρτησίας της Ελλάδος, όχι μόνον προς όφελος της ίδιας αλλά και γενικότερα προς όφελος της άμυνας της Δύσης. Με τον τρόπο αυτό η Ελλάδα δέχθηκε νέα οικονομική και υλική βοήθεια από τις ΗΠΑ, η οποία συνέβαλε στη στήριξη της άμυνας του κράτους με σύγχρονο στρατιωτικό υλικό, στην αναδιαμόρφωση των μονάδων του

⁴² Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 173-174.

⁴³ Στεφανίδης, 2010, σελ. 260-263.

στρατού ξηράς, και, τέλος, στην ενδυνάμωση της αεροπορίας, του ναυτικού και των σταθμών ραντάρ.⁴⁴

Κατά το επόμενο έτος η οικονομική βοήθεια μειώθηκε αισθητά, με τον ελληνικό Τύπο να αντιδρά με εμφανή δυσαρέσκεια και την αμερικανική πρεσβεία να προβαίνει σε σχόλια περί αγνωμοσύνης. Πάντως, η ελληνική κυβέρνηση αποδέχθηκε τη μείωση της οικονομικής στήριξης, προχωρώντας άμεσα σε αίτημα για εκ νέου αύξησης αυτής κατά το επόμενο έτος. Μερική αύξηση της οικονομικής στήριξης εγκρίθηκε ύστερα από την επανεκλογή του Καραμανλή τον Μάιο του 1958, η οποία ικανοποίησε τις Ηνωμένες Πολιτείες. Βέβαια, χρήσιμο είναι και να αναφερθεί πως αντίστοιχη ικανοποίηση δεν έλαβαν και από την ανάδειξη της ΕΔΑ, γεγονός το οποίο δυσαρέστησε την Ουάσιγκτον. Η αύξηση της απήχησης της Αριστεράς στην Ελλάδα αλλά και η γενικότερη αύξηση του αντιαμερικανικού κλίματος οδήγησε στην εκ νέου εξέταση των στόχων της αμερικανικής πολιτικής στη χώρα.⁴⁵

Παράλληλα, την εποχή εκείνη δεν έλειψαν και πιέσεις από την πλευρά της Ουάσιγκτον προς την ελληνική κυβέρνηση, προκειμένου να περιοριστούν οι πιθανές βλέψεις της Αθήνας προς τον ανατολικό συνασπισμό. Το αμερικανικό αίτημα αφορούσε την απαγόρευση διέλευσης ρωσικών αεροσκαφών από τον ελληνικό εναέριο χώρο, τον περιορισμό εμπορικών συναλλαγών με ανατολικές χώρες, καθώς επίσης και την ακύρωση συμβάσεων με χώρες όπως η Τσεχοσλοβακία. Η ελληνική πλευρά, στο μεγαλύτερο μέρος, ανταποκρίθηκε στις πιέσεις αυτές.⁴⁶

Επιπλέον, το 1960, πέραν των συνεχών προσπαθειών του Έλληνα πρωθυπουργού για αύξηση της οικονομικής βοήθειας, και η πρεσβεία υποστήριξε πως η χώρα αντιμετώπιζε σημαντικές οικονομικές δυσχέρειες, τις οποίες δεν ήταν σε θέση να ξεπεράσει και οι οποίες θα έθεταν σε κίνδυνο τη σταθερότητά της. Η Ουάσιγκτον ενέκρινε κάποια επιπλέον αλλά περιορισμένη βοήθεια προς την Ελλάδα.⁴⁷ Ωστόσο,

⁴⁴ Χατζηβασυλείου, 2007, σελ. 175-176.

⁴⁵ Στεφανίδης, 2010, σελ. 265-266, 314.

⁴⁶ Στεφανίδης, 2010, σελ. 309.

⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 272-374.

έγινε και επίσημα σαφές προς την ελληνική κυβέρνηση πως η χορήγηση δωρεάν αμυντικής στήριξης επρόκειτο να καταργηθεί.⁴⁸

Κατά το έτος 1961 με την εκλογή του Τζων Κένεντι (John F. Kennedy) ως προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών, αποφασίσθηκε η σημαντική μείωση της αμυντικής προς τους συμμάχους του NATO. Το επόμενο έτος, ανακοινώνεται και επίσημα στην Ελλάδα η παύση της αμερικανικής βοήθειας.⁴⁹ Τα επόμενα δύο έτη και λόγω των εξελίξεων αυτών, η κατάσταση στις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις έγινε πιο δυσχερής, καθώς δηλαδή οι ΗΠΑ αποφάσισαν την παύση της αμυντικής στήριξης προς τη χώρα, παρά τις απειλές της ελληνικής κυβέρνησης πως σε μία τέτοια περίπτωση η χώρα θα αναγκαζόταν να μειώσει τις στρατιωτικές της δυνάμεις.⁵⁰

Έπειτα από διαβουλεύσεις αναφορικά με την τύχη των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, στα τέλη του 1962 το Συμβούλιο του NATO ενέκρινε την παροχή έκτακτης αμυντικής βοήθειας ύψους 23.500.000 δολαρίων στην Ελλάδα. Ωστόσο, η εξεύρεση του ποσού αυτού από τα κράτη-μέλη του NATO ήταν εξαιρετικά δύσκολη, με τις επίσημες προβλέψεις να κάνουν λόγο για μη δυνατότητα εκταμίευσης μεγάλου μέρους του ποσού αυτού. Η Δυτική Γερμανία προσέφερε σε διμερές επίπεδο μέρος του ποσού, σε μία προσπάθεια κάμψης του αντιδυτικού φρονήματος της ελληνικής κοινής γνώμης, ενώ οι ΗΠΑ δεν προχώρησαν στην καταβολή κάποιου ποσού.⁵¹

1.5. Πυρηνικά όπλα

Στα τέλη του 1957 οι ΗΠΑ, στο πλαίσιο της συνόδου του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, παρουσίασαν το σχέδιό τους για ύπαρξη κοινού για τα μέλη της συμμαχίας αποθέματος σε πυρηνικά.⁵² Οι ΗΠΑ θα πραγματοποιούσαν την εκπαίδευση των συμμαχικών στρατευμάτων στη χρήση των αμερικανικής τεχνολογίας πυρηνικών όπλων, ενώ οι σύμμαχοι θα παραχωρούσαν εκτάσεις στις οποίες αυτά θα

⁴⁸ Kalogerakos, 2021, σελ. 105.

⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 104.

⁵⁰ Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 190-191, 200.

⁵¹ Στο ίδιο, σελ. 191, 369-370.

⁵² Κουρκουβέλας, 2010, σελ. 30.

αποθηκεύονταν.⁵³ Έτσι, κατά το 1958, το έγγραφο MC-70 με τον νέο συμμαχικό σχεδιασμό για τα έτη 1959-1963 επέφερε νέες ανησυχίες προς την ελληνική κυβέρνηση. Στην απόφαση του συμβουλίου του NATO υπήρξε πρόβλεψη για απόκτηση τακτικών πυρηνικών όπλων από τα κράτη-μέλη της Συμμαχίας, ενώ για τις χώρες του νοτίου τμήματος της Συμμαχίας προβλεπόταν η αριθμητική μείωση αλλά η ποιοτική βελτίωση των μεραρχιών, με παράλληλη αύξηση των δυνάμεων υπό νατοϊκή και όχι εθνική διοίκηση.⁵⁴ Όσον αφορά την κυβέρνηση Καραμανλή, η οποία επεδίωκε τη διατήρηση και τη συνεχή βελτίωση των σχέσεων με τις ΗΠΑ, η προοπτική εγκατάστασης πυρηνικών όπλων στην ελληνική επικράτεια επρόκειτο για ένα ζήτημα μάλλον πολιτικό παρά στρατιωτικό.⁵⁵

Το ενδεχόμενο της μεταφοράς και εγκατάστασης αμερικανικών πυρηνικών όπλων και στην ελληνική επικράτεια είχε σε πρώτη, τουλάχιστον, φάση μικρή πιθανότητα πραγματοποίησης. Τόσο η αμερικανική όσο και η ελληνική κυβέρνηση παρουσιάζονταν επιφυλακτικές ή ακόμα και αρνητικές. Η μεν Ουάσιγκτον συνυπολόγιζε το γενικότερο αρνητικό πολιτικό κλίμα στην Ελλάδα, ενώ η ελληνική κυβέρνηση πρότασσε ως προαπαιτούμενη συνθήκη την επίλυση του Κυπριακού.⁵⁶ Η στάση της ελληνικής πλευράς δεν ήταν αρνητική λόγω της έλλειψης προθυμίας να μεταφερθούν στη χώρα πυρηνικά.⁵⁷ Αντίθετα, η ελληνική κυβέρνηση θεωρούσε την εξέλιξη αυτή ωφέλιμη, και έκανε προσπάθειες να πείσει την κοινή γνώμη πως η εγκατάσταση πυρηνικών στη χώρα θα συνέβαλε στην ασφάλειά της και θα βελτίωνε το διεθνές κύρος της.⁵⁸

Ωστόσο, η ελληνική πλευρά ήταν αδύνατον να επωμιστεί τέτοιου μεγέθους οικονομικό βάρος. Επιπλέον, έως και το 1959 και τη διευθέτηση του Κυπριακού, η Ελλάδα αρνείτο να προχωρήσει στην υλοποίηση του προγράμματος αυτού. Ύστερα από το 1959, η ελληνική κυβέρνηση αποδέχθηκε την εφαρμογή της νέας πολιτικής του NATO, ωστόσο

⁵³ Στεφανίδης, 2010, σελ. 147.

⁵⁴ Χατζηβασσιλείου, 2007, σελ. 107.

⁵⁵ Κουρκουβέλας, 2010, σελ. 26.

⁵⁶ Στεφανίδης, 2010, σελ. 163.

⁵⁷ Κουρκουβέλας, 2010, σελ. 34.

⁵⁸ Στεφανίδης, 2010, σελ. 168.

ενέμεινε στη διατήρηση επιπλέον δυνάμεων, οι οποίες θα βρίσκονταν υπό εθνική διοίκηση. Κατά την περίοδο 1958-1960 στη χώρα παρατηρήθηκε γενικευμένη ανάπτυξη, ωστόσο μη ικανή να ικανοποιήσει τις ανάγκες που προέκυπταν από το έγγραφο MC-70. Βελτίωση υπήρξε και στο στράτευμα της Ελλάδος, με αλλαγές στη διοίκηση και σχετική αύξηση των δυνάμεών της, παρά τη μείωση του αριθμητικού μεγέθους (π.χ. στις μεραρχίες πεζικού). Ωστόσο, προβλήματα όπως η έλλειψη εξειδικευμένων απασχολούμενων και πυρομαχικών. Η Ελλάδα σημείωνε προς το NATO πως δεν είναι δυνατόν να ακολουθήσει τη νέα πολιτική, αλλά ούτε και να αμυνθεί στην αυξημένη δύναμη της Βουλγαρίας, χωρίς επιπλέον εξωτερική ενίσχυση.⁵⁹

Η ελληνική κυβέρνηση αποδέχθηκε την ανάπτυξη τακτικών πυρηνικών όπλων στην επικράτειά της, ύστερα από τη διευθέτηση του κυπριακού ζητήματος.⁶⁰ Οι αντίστοιχες συμφωνίες υπογράφονται μεταξύ Ελλάδος και Ηνωμένων Πολιτειών τον Μάιο και τον Δεκέμβριο του 1959.⁶¹ Συγκεκριμένα, τον Μάιο του 1959 υπογράφεται διμερής συμφωνία μεταξύ Ελλάδος και Ηνωμένων Πολιτειών, βάσει της οποίας αποφασίστηκε η δημιουργία από κοινού σχεδίων άμυνας και η εκπαίδευση στη χρήση αλλά και στους τρόπους προφύλαξης από πιθανές επιθέσεις με πυρηνικά όπλα.⁶² Τελικά, και παρά τους φόβους της ελληνικής κυβέρνησης για σοβιετικά αντίποινα, τα πρώτα πυρηνικά εγκαθίστανται στην ελληνική επικράτεια στα τέλη του 1960 και σταδιακά αυξάνονται και κατά τα επόμενα έτη.⁶³ Έτσι, η Ελλάδα παραχωρούσε εδάφη στις αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις με αντάλλαγμα την εν συνόλω προστασία της ελληνικής επικράτειας την οποία της εξασφάλιζαν οι ΗΠΑ. Ωστόσο δεν μπορούσε να παραβλέψει κανείς και τον κίνδυνο που θα διέτρεχε η χώρα σε περίπτωση συμβατικού πολέμου.⁶⁴

Οι αντιδράσεις υπήρξαν έντονες, τόσο από τη Σοβιετική Ένωση όσο και από το εσωτερικό της Ελλάδας. Η συνεχώς κλιμακούμενη ένταση μεταξύ ΗΠΑ και Σοβιετικής

⁵⁹ Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 187-189.

⁶⁰ Στεφανίδης, 2010, σελ. 268.

⁶¹ Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 228.

⁶² Σβολόπουλος, 2014, σελ. 244.

⁶³ Στεφανίδης, 2010, σελ. 187.

⁶⁴ Μάρδας, 1990, σελ. 128.

Ένωσης δημιουργούσε κλίμα ανασφάλειας. Το κλίμα στην Ελλάδα μπορεί να υποστηριχθεί πως βελτιώθηκε έπειτα από την εγγύηση του Αμερικανού προέδρου Κένεντι για την ασφάλεια της Ελλάδας.⁶⁵

1.6. Αντιαμερικανισμός και κυπριακό ζήτημα στη δεκαετία του 1960

Το καλοκαίρι του 1958 υπήρξε ιδιαίτερα ταραγμένο για τις σχέσεις της Ελλάδος τόσο με την Τουρκία όσο και με τις ΗΠΑ. Τη στιγμή που οι ελληνοτουρκικές σχέσεις βρίσκονταν στη δυσχερέστερη θέση των τελευταίων ετών, η κυβέρνηση της Βρετανίας προωθούσε το σχέδιο Macmillan, γεγονός το οποίο θα σήμαινε τη διαίρεση της Κύπρου.⁶⁶ Η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε σε ενέργειες προκειμένου να τονίσει τη σημασία των σχέσεων της Ελλάδας με τη Γιουγκοσλαβία και τον αραβικό κόσμο. Οι Ηνωμένες Πολιτείες αντέδρασαν αρνητικά, ωστόσο με τον τρόπο αυτό η ελληνική κυβέρνηση επιζητούσε να φανερώσει την απογοήτευσή της απέναντι στην υποστήριξη των ΗΠΑ προς την υλοποίηση του σχεδίου Macmillan.⁶⁷

Στα τέλη του 1963, κατόπιν της ανάληψης της πρωθυπουργίας από τον Γεώργιο Παπανδρέου, ο ίδιος επεσήμανε για μία ακόμη φορά στις ΗΠΑ την ανάγκη να διαβεβαιώσουν πως θα προστάτευαν τη χώρα σε περίπτωση επίθεσης εναντίον της, σε μία εποχή μάλιστα κατά την οποία η βουλγαρική απειλή παρέμενε αυξημένη και είχε επανέλθει και η τουρκική απειλή. Τέτοιου είδους διαβεβαίωση δεν υπήρξε από την Ουάσιγκτον. Αντίστοιχα, και η Ατλαντική Συμμαχία φρόντισε να καταστήσει σαφές πως θα διατηρούσε ουδέτερη στάση, σε περίπτωση κατά την οποία η Ελλάδα εμπλεκόταν σε πόλεμο με την Τουρκία με αφορμή το κυπριακό ζήτημα.⁶⁸

Παράλληλα, το αντιαμερικανικό αίσθημα του ελληνικού λαού επιδεινωνόταν συνεχώς εν μέσω του Κυπριακού ζητήματος. Ειδικότερα, κατά τα έτη 1963 και 1964 υπήρξε γενικότερος αναταραχή, με απαγόρευση της αναμετάδοσης στην Ελλάδα τουρκόφιλων προγραμμάτων της «Φωνής της Αμερικής», επιθέσεις κατά του σταθμού και μεγάλης

⁶⁵ Σβολόπουλος, 2014, σελ. 245.

⁶⁶ Σακκάς, 2015, σελ. 59-60.

⁶⁷ Στεφανίδης, 2010, σελ. 116-117.

⁶⁸ Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 250-252.

έκτασης διαδηλώσεις και επεισόδια.⁶⁹ Τεταμένες την ίδια περίοδο ήταν και οι σχέσεις των δύο ηγετών, με τον νέο πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών Λύντον Τζόνσον (Lyndon Johnson) να έρχεται σε ανοιχτές αντιπαράθεσεις με τον πρωθυπουργό και ηγέτη της Ένωσης Κέντρου Γεώργιο Παπανδρέου. Δεδομένου πως οι ΗΠΑ δεν επιθυμούσαν την αποχώρηση της Ελλάδος από το ΝΑΤΟ και ήταν δύσπιστες προς την Ένωση Κέντρου, επέλεξαν να συνάψουν ισχυρότερους δεσμούς με το Στέμμα.⁷⁰

Οι σχέσεις Ελλάδος και Ηνωμένων Πολιτειών έμοιαζαν πιο τεταμένες από κάθε άλλη στιγμή. Παράλληλα, κατά το 1964 ο Μακάριος αποζήτησε τη συμπαράσταση της Σοβιετικής Ένωσης, ενώ οι Τούρκοι προετοίμαζαν απόβαση στην Κύπρο εν μέσω ισχυρότατων συγκρούσεων που ήδη λάμβαναν χώρα στο νησί. Τελικά, ο Αμερικανός πρόεδρος ζήτησε από τον Τούρκο πρωθυπουργό Ισμέτ Ινονού την αναβολή οποιασδήποτε εισβολής, έως ότου υπάρξει πρότερη διαβούλευση με τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ του επεσήμανε και τον κίνδυνο εμπλοκής της Σοβιετικής Ένωσης.⁷¹

Οι συνομιλίες μεταξύ της ελληνικής και της αμερικανικής πλευράς εξακολουθούσαν να μην οδηγούνται στα επιθυμητά αποτελέσματα. Η αμερικανική πλευρά επιθυμούσε τώρα μία συμβιβαστική λύση μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, προκειμένου να αποφευχθεί ένας πιθανός, κατά την άποψη της Ουάσιγκτον, πόλεμος, στον οποίο ωστόσο η Ελλάδα δεν θα μπορούσε να ανταπεξέλθει. Ο Παπανδρέου από την πλευρά του αρνήθηκε οποιαδήποτε συνάντηση με τον Τούρκο ομόλογό του, με το επιχείρημα πως σε περίπτωση αδυναμίας στη συνεννόηση η κατάσταση θα επιβαρυνόταν. Ο Έλληνας πρωθυπουργός στο εσωτερικό της χώρας μετέφερε την κατάσταση ως εξής: υποστήριξε πως δέχθηκε πιέσεις από την αμερικανική κυβέρνηση αλλά πως αντιστάθηκε σε αυτές, πιθανώς προσδοκώντας να ικανοποιήσει το σημαντικά αντιαμερικανικό αίσθημα του εκλογικού σώματος.⁷²

Κατά το 1965, μία περίοδο κατά την οποία η ελληνική κυβέρνηση επιθυμούσε την εκ νέου στήριξη των ΗΠΑ για την ενίσχυση της άμυνάς της, οι σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών αντιμετωπίζουν νέα κρίση. Συγκεκριμένα, λόγω της εκπαίδευσης στελεχών του

⁶⁹ Μάρδας, 1990, σελ. 140.

⁷⁰ Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 388-389.

⁷¹ Σακκάς, 2015, σελ. 65-66.

⁷² Χατζηβασιλείου, 2007, σελ. 402-404.

ελληνικού στρατού στον χειρισμό τόσο αμερικανικών όσο και σοβιετικών πυραύλων, η Ουάσιγκτον φοβόταν την πιθανή διαρροή μυστικών της τεχνολογίας της στους αντιπάλους της. Για το λόγο αυτό υπήρξαν διαβήματα από τον υφυπουργό Εξωτερικών Τζωρτζ Μπωλ (George Ball) προς τον Έλληνα πρέσβη Α. Μάτσα, με τα οποία ζητούσε να πληροφορηθεί ακόμα και αν η ελληνική κυβέρνηση είχε συνάψει μυστικές συμφωνίες με τη Σοβιετική Ένωση ή την Αίγυπτο. Στα διαβήματα αυτά ο Έλληνας πρωθυπουργός απάντησε αρνητικά ως προς τη σύναψη άλλων συμφωνιών και στη διαρροή μυστικών των τεχνολογιών των ΗΠΑ, δεν έκρυψε ωστόσο τη δυσαρέσκεία του από τη στάση της Ουάσιγκτον.⁷³

1.7. Οι διμερείς σχέσεις κατά την περίοδο της δικτατορίας των συνταγματαρχών

Με την επιβολή του καθεστώτος που επήλθε ύστερα από το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21ης Απριλίου του 1967, η χώρα γνώρισε σημαντικές επιπτώσεις τόσο στο εσωτερικό της όσο και στις εξωτερικές της σχέσεις. Το διεθνές κύρος του κράτους κλονίστηκε, ενώ η απομονωμένη πλέον Ελλάδα ήλπιζε στη συνέχιση της παροχής βοήθειας από τις ΗΠΑ, χωρίς ωστόσο πλέον να μπορεί η ίδια να ασκήσει κάποια πίεση προκειμένου να επιτύχει τα συμφέροντά της. Παρά το γεγονός πως η αμερικανική κυβέρνηση ήταν καταρχήν αντίθετη στην κατάλυση του δημοκρατικού καθεστώτος, δεν αντέδρασε με τρόπο έντονο, δείχνοντας μία σχετική ανοχή απέναντι στο νέο καθεστώς.⁷⁴ Και αυτό καθώς η κυβέρνηση των πραξικοπηματιών είχε ήδη από νωρίς κάνει εξαιρετικά εμφανή την πρόθεσή της να ικανοποιήσει τα όποια αιτήματα της αμερικανικής πλευράς. Η Ελλάδα δεν μπορούσε πλέον να «απειλήσει» τις Ηνωμένες Πολιτείες με αλλαγή εξωτερικής πολιτικής και στροφή προς κάποια άλλη χώρα, επομένως ήταν βέβαιο πως η κυβέρνηση είχε την ανάγκη της αμερικανικής βοήθειας, μη έχοντας ωστόσο τη δυνατότητα να διαπραγματευτεί για σημαντικά ανταλλάγματα.⁷⁵ Μάλιστα, η πραξικοπηματική κυβέρνηση διαρκώς έκανε λόγο για τη στρατηγική αξία της χώρας, την αφοσίωσή της στο αγώνα κατά του κομμουνιστικού κινδύνου και την προθυμία της να ικανοποιήσει τα αιτήματα των ΗΠΑ. Πράγματι, οι ΗΠΑ

⁷³ Στο ίδιο, σελ. 415-416.

⁷⁴ Σβολόπουλος, 1995, τόμος 7, σελ. 26.

⁷⁵ Σβολόπουλος, 2014, σελ. 297.

ικανοποιήθηκαν από τη στάση της δικτατορίας κατά τον πόλεμο μεταξύ Ισραήλ και αραβικού κόσμου, δεδομένου πως οι βάσεις χρησιμοποιήθηκαν ανεμπόδιστα υπέρ του Ισραήλ.⁷⁶ Κάτι τέτοιο όμως δεν ήταν αρκετό προκειμένου να μεταβληθεί πλήρως η αμερικανική στάση. Συγκεκριμένα, η αμερικανική κυβέρνηση αρχικά άσκησε (όχι ιδιαίτερα έντονες) πιέσεις με εμπάργκο στην παροχή βαρέος οπλισμού και προειδοποίηση για πιθανή διακοπή στην παρεχόμενη βοήθεια.⁷⁷ Ωστόσο, το εμπάργκο άρθηκε σύντομα, στις 22 Σεπτεμβρίου 1970.⁷⁸ Η στάση της μεταβλήθηκε σημαντικά ύστερα από την αποτυχία του βασιλικού κινήματος. Το πραξικοπηματικό καθεστώς φάνηκε να εδραιώνει τη θέση του, σε μία χρονική περίοδο κατά την οποία τα γεγονότα στην Ανατολική Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή ανησυχούσαν τις Ηνωμένες Πολιτείες. Για τον λόγο αυτό, η γεωγραφική θέση της Ελλάδος, σε συνάρτηση με τις διαβεβαιώσεις των Ελλήνων πραξικοπηματιών προς τις ΗΠΑ, κατέστησαν τη χώρα σύμμαχο για την εξυπηρέτηση των αμερικανικών στρατηγικών συμφερόντων. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η άρνηση του νέου Αμερικανού Προέδρου Ρίτσαρντ Νίξον (Richard Nixon) να συναντήσει τον βασιλιά Κωνσταντίνο και η αποδοχή συνάντησής του με τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης, Στυλιανό Παττακό. Τον Ιανουάριο του 1968 οι Ηνωμένες Πολιτείες αναγνώρισαν και επίσημα το καθεστώς των συνταγματαρχών.⁷⁹

Επομένως, η ανάγκη άμεσης ικανοποίησης αμερικανικών στρατιωτικών συμφερόντων οδήγησε όχι μόνο στην ανοχή αλλά και στην αποδοχή του καθεστώτος της 21ης Απριλίου.⁸⁰ Η αμερικανική πλευρά υποβάλλει αίτημα για διεύρυνση των παρεχόμενων διευκολύνσεων κατά τον Οκτώβριο του 1971, στο οποίο και άμεσα έλαβε θετική απάντηση. Στις αρχές του 1972 πήρε επίσημη έγκριση η βοήθεια ύψους 100.000.000 δολαρίων, την οποία θα προσέφερε η αμερικανική κυβέρνηση στην Ελλάδα.⁸¹

⁷⁶ Σακκάς, 2015, σελ. 75.

⁷⁷ Μάρδας, 1990, σελ. 165-167.

⁷⁸ Sakkas, 2004, σελ. 253.

⁷⁹ Σβολόπουλος, 1995, τόμος 7, σελ. 68.

⁸⁰ Σβολόπουλος, 2014, σελ. 300.

⁸¹ Μάρδας, 1990, σελ. 184.

Το φθινόπωρο του ίδιου έτους και πριν από την υπογραφή της σχετικής περί περαιτέρω διευκολύνσεων συνθήκης, καταφθάνουν στην Ελλάδα δώδεκα πολεμικά σκάφη. Οι αντιδράσεις από τη πλευρά της Σοβιετικής Ένωσης ήταν έντονες και έκαναν λόγο για απαράδεκτη κίνηση από τις ΗΠΑ και την Ελλάδα και για πιθανή ανάλογη σοβιετική αντίδραση.⁸²

Τον Ιανουάριο του 1973 υπογράφεται η συμφωνία με διάρκεια πέντε ετών, η οποία αναφερόταν στη χρήση ελληνικών όρμων και λιμένων από αμερικανικά σκάφη.⁸³ Συγκεκριμένα, η «Τεχνική συμφωνία μεταξύ των Πολεμικών Ναυτικών Ελλάδος και ΗΠΑ διά τον ελλιμενισμόν σκαφών του δου αμερικανικού στόλου εις την Ελλάδα» παραχωρούσε έδαφος στην Ελευσίνα. Ονομάστηκε τεχνική και όχι επίσημη διακρατική συμφωνία, σε μία προσπάθεια της δικτατορίας να αποδείξει πως δεν είχε στρατηγική σημασία αλλά επρόκειτο για απλή τοποθέτηση χώρων φιλοξενίας των Αμερικανών στρατιωτών και των οικογενειών τους.⁸⁴

Κατά το ίδιο έτος και εν μέσω του «Πολέμου του Γιομ Κιούρ», ο Παπαδόπουλος αρνείται τη χρήση των εγκαταστάσεων της Σούδας, της Ελευσίνας και του Ελληνικού από τις αμερικανικές δυνάμεις προκειμένου να αποσταλεί ενίσχυση στο Ισραήλ. Ο νέος υπουργός Εξωτερικών, Χρήστος Ξανθόπουλος-Παλαμάς μάλιστα διαμήνυσε πως δεν θα χρησιμοποιηθεί η ελληνική επικράτεια εναντίον του αραβικού κόσμου.⁸⁵ Παρ' όλα αυτά, τόσο για την Ελλάδα όσο και για τις υπόλοιπες χώρες οι οποίες φανερά είχαν αρνηθεί την χρήση των βάσεων τους από τις ΗΠΑ για τον ίδιο σκοπό, υπήρξαν αναφορές πως η απαγόρευση ήταν μόνο φαινομενική και πως οι βάσεις τελικά χρησιμοποιήθηκαν.⁸⁶

⁸² Στο ίδιο, σελ. 184-185.

⁸³ Σβολόπουλος, 2014, σελ. 300.

⁸⁴ Μάρδας, 1990, σελ. 205.

⁸⁵ Sakkas, 2004, σελ. 254.

⁸⁶ Παπαχελάς, 2021, σελ. 160-171.

2. Σχέσεις Ελλάδος – ΗΠΑ μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο

Κατά τη χρονική περίοδο που ακολούθησε της κρίσης του 1974 και της αποκατάστασης της Δημοκρατίας στην Ελλάδα, οι σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και ΗΠΑ διαταράχθηκαν, χωρίς ωστόσο να ανακοπούν πλήρως. Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο συνέπεσε χρονικά με μία γενικότερη κρίση στις ΗΠΑ, η οποία είχε προκληθεί λόγω του σκανδάλου Watergate. Η κατάσταση αυτή είχε ως συνέπεια τη συρρίκνωση των οικονομικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδος και ΗΠΑ και συγκεκριμένα κατά το διάστημα 1974-1977). Ωστόσο, το ίδιο δεν συνέβη και με τη συνεργασία μεταξύ των δύο κρατών σε αμυντικό επίπεδο.⁸⁷

Την περίοδο εκείνη, η Ελλάδα είχε κληθεί να αντιμετωπίσει ποικίλης φύσεως προβλήματα, μεταξύ αυτών και οικονομικά. Από τα κυριότερα ζητήματα τα οποία καλείτο να διαχειριστεί η ελληνική κυβέρνηση, ήταν η τουρκική απειλή. Για αυτό τον λόγο οι σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και ΗΠΑ επηρεάζονταν άμεσα και από τις σχέσεις των τελευταίων με την ίδια την Τουρκία. Συγκεκριμένα, ήδη από το 1974 και ενώ ο Καραμανλής βρισκόταν στην πρωθυπουργία του κράτους, η Ελλάδα επιζητούσε τη στήριξη των Ηνωμένων Πολιτειών προκειμένου να μπορέσει να εκσυγχρονίσει τους στρατιωτικούς της εξοπλισμούς, ενώ αντίστοιχα και η αμερικανική κυβέρνηση επεδίωκε μία εκ νέου διμερή συμφωνία, προκειμένου να διατηρηθεί η παραμονή των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό κρινόταν σημαντικό εξαιτίας της στρατηγικής θέσης της Ελλάδος αλλά και λόγω της πρόθεσης και των δύο πλευρών να αποφευχθεί οποιαδήποτε σύρραξη η οποία θα κλόνιζε την ειρήνη στην περιοχή και θα ενέπλεκε χώρες-μέλη της Ατλαντικής Συμμαχίας.⁸⁸

Μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, οι ΗΠΑ είχαν επιβάλει εμπάργκο αναφορικά με τους οπλισμούς στην κυβέρνηση της Τουρκίας. Η απόφαση αυτή δεν θεωρήθηκε, από την ελληνική πλευρά, πως τηρήθηκε πιστά από την αμερικανική κυβέρνηση, και τελικά κράτησε μόνο έως το 1978, γεγονός που προκάλεσε μεγάλη δυσαρέσκεια στην Ελλάδα.⁸⁹

⁸⁷ Βαληνάκης, 2003, σελ. 267.

⁸⁸ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 62.

⁸⁹ Βαληνάκης, 2003, σελ. 268.

2.1. Η αποχώρηση της Ελλάδος από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ

Στις 14 Αυγούστου 1974, κατά τη δεύτερη τουρκική εισβολή στην Κύπρο, η ελληνική κυβέρνηση εθνικής ενότητας υπό τον Κ. Καραμανλή αποφασίζει και κάνει επισήμως γνωστή την αποχώρησή της από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ. Η απόφαση αυτή φανέρωνε την δυσαρέσκεια και την πρόθεση έντονης διαμαρτυρίας της Ελλάδας για την αδιαφορία της Ατλαντικής Συμμαχίας απέναντι στην εισβολή.⁹⁰ Συγκεκριμένα, ο Αμερικανός πρόεδρος Τζέραλντ Φορντ (Gerald Ford), ο οποίος είχε λάβει τη θέση του Νίξον ύστερα από το σκάνδαλο Watergate, αρχικά δεν αντέδρασε. Η ελληνική κυβέρνηση ενημέρωσε τις ΗΠΑ πως λόγω αυτών των εξελίξεων, η Ελλάδα αποφάσισε να αποχωρήσει από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ και πως επρόκειτο να προβεί και στην επαναδιαπραγμάτευση του καθεστώτος παραμονής των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα.⁹¹

Σύμφωνα με τις δηλώσεις του Έλληνα πρωθυπουργού, έπειτα από τη διεξαγωγή των εθνικών εκλογών και αφότου η χώρα πλέον θα διέθετε μία σταθερή κυβέρνηση, το ζήτημα της παραμονής των αμερικανικών στρατιωτικών εγκαταστάσεων στο ελληνικό έδαφος θα υποβαλλόταν σε νέες διαπραγματεύσεις, καθώς οι ανάγκες της Ελλάδος είχαν αλλάξει λόγω των απειλών τις οποίες δεχόταν. Η απόφαση αυτή φαίνεται πως δεν δυσαρέστησε την πλειονότητα του ελληνικού λαού και υποστηρίχθηκε από τον εγχώριο Τύπο.⁹² Στις εκλογές του Νοεμβρίου η Νέα Δημοκρατία υπό τον Καραμανλή έλαβε τη λαϊκή εντολή προκειμένου να κυβερνήσει.⁹³ Η απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης για αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος της Ατλαντικής Συμμαχίας δεν έγινε φανερά αποδεκτή μόνο από το εκλογικό αποτέλεσμα. Μεγάλη μερίδα του ελληνικού λαού προέβη και σε εντονότερες αντιαμερικανικές διαδηλώσεις και εκδηλώσεις στήριξης προς την απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης.⁹⁴

⁹⁰ Κλάψης, 2021, σελ. 176-177.

⁹¹ Μάρδας, 1990, σελ. 231.

⁹² Σβολόπουλος, 1995, τόμος 8, σελ. 88-89.

⁹³ Κλάψης, 2021, σελ. 217-218.

⁹⁴ Μάρδας, 1990, σελ. 231.

Μέσω της απόφασης αυτής, ο Καραμανλής επιχειρούσε να ασκήσει πίεση προκειμένου η αντίδραση του NATO απέναντι στην Άγκυρα να γίνει πιο αυστηρή και αποφασιστική. Σημαντικό κρίνεται να αναφερθεί πως η κίνηση αυτή της ελληνικής κυβέρνησης ήταν ευρέως αποδεκτή στο εσωτερικό της χώρας όχι μόνο από την κοινή γνώμη και τον ελληνικό λαό, αλλά και από τον πολιτικό κόσμο.⁹⁵ Η αποχώρηση της Ελλάδος από το στρατιωτικό σκέλος του NATO φαίνεται πως είχε συσχετιστεί με τη γενικευμένη τάση και επιθυμία μερικής απεξάρτησης από τις ΗΠΑ. Η ελληνική κοινή γνώμη ήταν πράγματι δυσαρεστημένη από τις ΗΠΑ και την πολιτική τους, καθώς θεωρούσε πως οι αμερικανικές επεμβάσεις είχαν στηρίξει σε σημαντικό βαθμό τη δικτατορία των συνταγματαρχών, ενώ κατηγορούσε τις ΗΠΑ και για τη μη αποφασιστική παρέμβαση στο κυπριακό ζήτημα.⁹⁶

Παρ' όλα αυτά, η ελληνική κυβέρνηση δεν επιζητούσε μία πιθανή απομάκρυνσή της από τη Δύση, θεωρώντας πως κάτι τέτοιο δεν θα ήταν ωφέλιμο για τη χώρα.⁹⁷ Ο Καραμανλής μεριμνούσε να υπενθυμίζει συχνά τη φιλοδυτική στάση της χώρας.⁹⁸ Η θέση της Ελλάδος ήταν εξαρχής γνωστή, θα επιθυμούσε την καθολική επανένταξή της στην Ατλαντική Συμμαχία, μόνον στην περίπτωση κατά την οποία το NATO αντιδρούσε, με αποτέλεσμα να υποχρεωνόταν η Τουρκία σε υποχωρήσεις αναφορικά με το κυπριακό ζήτημα. Ωστόσο, η απόφαση αυτή της Ελλάδος δεν φαίνεται να προξένησε σημαντική ανησυχία, τουλάχιστον όχι τόση όση θα επιθυμούσε η ελληνική κυβέρνηση. Για παράδειγμα, οι ΗΠΑ δεν θεώρησαν την κίνηση αυτή από την πλευρά της Ελλάδος τόσο ισχυρή, αν και δεν απέκλειαν να υπάρξουν περιπλοκές όσον αφορά στην άμυνα της νότιας πτέρυγας του NATO.⁹⁹ Σε κάθε περίπτωση, πάντως, από την απόφαση αυτή προέκυψε ο άμεσος κίνδυνος να ισχυροποιηθεί ακόμα περισσότερο η

⁹⁵ Βαληνάκης, 2003, σελ. 217-218.

⁹⁶ Σβολόπουλος, 2005, σελ. 206-211.

⁹⁷ Στο ίδιο, σελ. 206.

⁹⁸ Στεφανίδης, 2021, σελ. 20.

⁹⁹ Foreign Relations of the United States, 1969-1976, vol. XXX: Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976 (στο εξής: FRUS), Central Intelligence Agency Memorandum, «Implications of the Greek Withdrawal from Military Participation in NATO», October 1974. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v30/d26>.

Τουρκία και να καταστεί η γειτονική αυτή χώρα ο βασικός στρατιωτικός παράγοντας στο νοτιοανατολικό άκρο της Συμμαχίας.¹⁰⁰

Αντίστοιχα και στο ζήτημα της επανένταξης της Ελλάδος στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, οι σχετικές διαπραγματεύσεις γνώρισαν διάφορες φάσεις. Σε σημαντικό μέρος τους οι συζητήσεις αυτές αφορούσαν σε συνεννοήσεις με τις ΗΠΑ, συνεννοήσεις οι οποίες σαφώς και επηρέασαν σημαντικά τη σχέση μεταξύ των δύο κρατών. Οι συζητήσεις τόσο με το ΝΑΤΟ όσο και ειδικότερα με τις ΗΠΑ αφορούσαν στη διατήρηση της ελληνικής εθνικής κυριαρχίας, στην ασφάλεια και στην άμυνα της χώρας, προς όφελος τόσο της ίδιας όσο και των αμερικανικών και νατοϊκών συμφερόντων, με τη λογική πως η Ελλάδα μπορούσε να λειτουργήσει ως ανάχωμα τόσο απέναντι στη Σοβιετική Ένωση όσο και στη Μέση Ανατολή.¹⁰¹

Η υπογραφή της αμερικανοτουρκικής αμυντικής συμφωνίας του 1976 θορύβησε την Ελλάδα, η οποία φοβούμενη για την εδαφική της ακεραιότητα, αποζήτησε στήριξη από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Παρά τις διαβεβαιώσεις των ΗΠΑ πως δεν θα επέτρεπαν ένοπλες αναταραχές στην περιοχή, οι ελληνοαμερικανικές σχέσεις παρέμεναν διαταραγμένες. Η ελληνική πλευρά δυσανεστήθηκε ιδιαίτερος και από την άρση του εμπάργκο προς την Τουρκία, η οποία επισήμως επήλθε το 1978 χωρίς να έχει πρώτα επιλυθεί το κυπριακό ζήτημα, αφού θεώρησε πως το ΝΑΤΟ δεν στάθηκε ικανό να επιτελέσει τον στόχο του και πως οι ΗΠΑ ενέδωσαν στους εκβιασμούς της Τουρκίας.¹⁰²

Η επανένταξη της Ελλάδος στο στρατιωτικό σκέλος της Ατλαντικής Συμμαχίας υπήρξε άμεσα συνυφασμένη με τις ΗΠΑ και τη σχέση μεταξύ των δύο αυτών κρατών, όπως συχνά φρόντιζε να υπενθυμίζει η ελληνική κυβέρνηση. Συγκεκριμένα, το 1979 από την ελληνική κυβέρνηση υπενθυμίζεται πως η ελληνοαμερικανική αμυντική συμφωνία θα υπογραφεί και το ζήτημα του καθεστώτος παραμονής των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα θα τακτοποιηθεί μόνο ύστερα από την επάνοδο της Ελλάδος στο ΝΑΤΟ. Πράγματι, μόνο μετά από την επανένταξη της χώρας στο στρατιωτικό σκέλος της Ατλαντικής Συμμαχίας το 1980, φάνηκε πως μπορούσαν να αρχίσουν οι σχετικές

¹⁰⁰ Στεφανίδης, 2021, σελ. 20.

¹⁰¹ Σβολόπουλος, 2005, σελ. 209.

¹⁰² Συρίγος, 2015, σελ. 338-339.

συζητήσεις αναφορικά με την οριστική διευθέτηση του ζητήματος της παρουσίας των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην ελληνική επικράτεια.¹⁰³

Στην παρακάτω ενότητα θα γίνει αναφορά στις συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν σχετικά με το θέμα του καθεστώτος παραμονής των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων, την πορεία προς τις τελικές αποφάσεις και τα όσα τελικώς όριζε το κείμενο που προοριζόταν για την τελική συμφωνία. Σχετικά με το ζήτημα των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων, ο πρωθυπουργός πλέον (από το 1981) Ανδρέας Παπανδρέου είχε επανειλημμένως εκφράσει την έντονα αρνητική του στάση – τόσο από τη θέση της αντιπολίτευσης όσο και από τη θέση του πρωθυπουργού.¹⁰⁴ Πάντως, η επάνοδος της Ελλάδος στο NATO, αξίζει να αναφερθεί, πως συντελέστηκε χωρίς να υπάρξει πρόβλεψη για τα όρια ευθύνης Ελλάδος και Τουρκίας στο Αιγαίο.¹⁰⁵

2.2. Η πρώτη φάση των διαπραγματεύσεων για τις βάσεις, 1976-1977

Ύστερα από την αποχώρηση της Ελλάδος από το στρατιωτικό σκέλος της Ατλαντικής Συμμαχίας το 1974, ανάκυψε η ανάγκη επαναπροσδιορισμού των ελληνοαμερικανικών σχέσεων. Η δυσaréσκεια η οποία επικρατούσε στην Ελλάδα προς τις ΗΠΑ και τον τρόπο με τον οποίο αυτές είχαν αναμειχθεί στα εγχώρια πολιτικά πράγματα δεν προερχόταν μόνο από τον λαό και την κοινή γνώμη. Η ίδια η ελληνική κυβέρνηση, ενδεχομένως η πιο φιλοδυτική κυβέρνηση που είχε γνωρίσει ο τόπος,¹⁰⁶ συμμεριζόταν τις ίδιες ιδέες, φοβούμενη για την μετέπειτα στάση των ΗΠΑ και για το γεγονός πως δεν ήταν βέβαιη για το κατά πόσο μπορούσε πλέον να στηριχθεί στην αμερικανική βοήθεια. Η νέα κυβέρνηση που προήλθε μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1974, εκείνη της Νέας Δημοκρατίας υπό τον Καραμανλή, εντόπιζε τα ζητήματα αυτά και, δεδομένης της πρότερης απόφασης του τελευταίου για αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του NATO, έσπευσε να επαναδιαπραγματευθεί τις σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών και το καθεστώς παραμονής των αμερικανικών στρατιωτικών εγκαταστάσεων

¹⁰³ Στο ίδιο, σελ. 345-346.

¹⁰⁴ Στεφανίδης, 2021, σελ. 22.

¹⁰⁵ Συρίγος, 2015, σελ. 348.

¹⁰⁶ Συρίγος και Χατζηβασιλείου, 2023, σελ. 145.

στην ελληνική επικράτεια. Αυτό σημαίνει πως, παρά τη δυσαρέσκεια έναντι της αμερικανικής στάσης και του ρόλου που η ΗΠΑ διαδραμάτισαν στην πορεία της εγχώριας πολιτικής κατάστασης, η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας δεν θεώρησε πως η βέλτιστη λύση ήταν η αποκοπή της χώρας από τη Δύση και η λήξη των σχέσεων με τις ΗΠΑ.¹⁰⁷

Αντιθέτως, η ελληνική πλευρά επιθυμούσε να χρησιμοποιήσει την αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του NATO ως μοχλό πίεσης, ο οποίος θα μπορούσε να θέσει τις ελληνοαμερικανικές σχέσεις σε νέες βάσεις, ικανοποιώντας έτσι στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τα συμφέροντα της Ελλάδος.¹⁰⁸ Αυτό πρακτικά σήμαινε πως η ελληνική κυβέρνηση θεωρούσε πως χρειαζόταν την αμερικανική βοήθεια προκειμένου να μπορέσει να ανταπεξέλθει στις αμυντικές της ανάγκες εν μέσω των ταραγμένων περιφερειακών και διεθνών συνθηκών της εποχής εκείνης, χρειαζόταν όμως και νέες διαβεβαιώσεις πως οι ΗΠΑ θα συνέδραμαν πράγματι την Ελλάδα για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Η ελληνική πλευρά θέλησε να καταδείξει την προθυμία της να διαπραγματευτεί και να προχωρήσει στη σύναψη μίας νέας διμερούς συμφωνίας, η οποία όμως θα περιείχε όρους οι οποίοι θα ήταν πράγματι ωφέλιμοι και για τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα.¹⁰⁹

Η διατήρηση των αμερικανικών στρατιωτικών εγκαταστάσεων στην ελληνική επικράτεια βοήθησε στη διατήρηση της ισορροπίας στην περιοχή και θεωρείτο απαραίτητη για τη φύλαξη της νότιας πτέρυγας του NATO. Στη θέση αυτή στηρίχθηκε η ελληνική κυβέρνηση, η οποία επεδίωκε να οικοδομήσει μία σχέση μεταξύ των δύο κρατών όσο το δυνατόν πιο ισότιμη, εφόσον και τα δύο κράτη θα μπορούσαν να ικανοποιήσουν τα συμφέροντά τους μέσω της σχέσης αυτής. Κύρια ανησυχία αλλά και επιδίωξη της ελληνικής κυβέρνησης κατά την ίδια εποχή ήταν η προστασία της χώρας έναντι της διαρκούς τουρκικής απειλής, και από το γεγονός αυτό καθορίστηκε, στον μεγαλύτερο τουλάχιστον βαθμό, η εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας έναντι των ΗΠΑ. Σκοπός του Καραμανλή υπήρξε, μέσω αυτών των διπλωματικών κινήσεων, να μπορέσει να πείσει την Ουάσιγκτον πως η τουρκική

¹⁰⁷ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 84.

¹⁰⁸ Βαληνάκης, 2003, σελ. 217.

¹⁰⁹ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 86.

απειλή δεν έπρεπε να αποτελεί ζήτημα μόνο για την Ελλάδα, αλλά αφορούσε γενικότερα την Ατλαντική Συμμαχία, έτσι ώστε να μπορέσει να θεωρηθεί απαραίτητο από τις ΗΠΑ να εργαστούν για την επίτευξη και διατήρηση της ισορροπίας στο Αιγαίο.¹¹⁰

Ο πρώτος γύρος των ελληνοαμερικανικών διαπραγματεύσεων αναφορικά με το ζήτημα της παραμονής των αμερικανικών στρατιωτικών εγκαταστάσεων στην Ελλάδα και το καθεστώς αυτής της παραμονής, ξεκίνησε τον Ιανουάριο και έληξε τον Απρίλιο του 1976. Στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών Δημήτριος Μπίτσιος ζήτησε από τον Αμερικανό ομόλογό του Χένρυ Κίσσινγκερ (Henry Kissinger) οι βάσεις στην ελληνική επικράτεια να λειτουργούν με τρόπο παρόμοιο με εκείνον που λειτουργούν και στην Τουρκία. Επιπλέον, αιτήθηκε από τις ΗΠΑ παροχή στρατιωτικής βοήθειας, το ύψος της οποίας θα απέτρεπε την ανατροπή των δυνάμεων μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας στην περιοχή. Η ελληνική πλευρά χρειαζόταν και εγγυήσεις, σύμφωνα με την ίδια επιστολή, αναφορικά με την παρεχόμενη στρατιωτική βοήθεια στην Τουρκία. Συγκεκριμένα, επιθυμούσε διαβεβαιώσεις πως η βοήθεια αυτή θα χρησιμοποιούταν μόνον εντός των πλαισίων του ΝΑΤΟ και, σε καμία περίπτωση, εναντίον της Ελλάδος. Σε μία τέτοια περίπτωση, η Ελλάδα, κατέληγε ο Μπίτσιος, χρειαζόταν και διαβεβαιώσεις πως θα απολάμβανε προστασίας από τις ΗΠΑ.¹¹¹

Η απάντηση του Κίσσινγκερ ήρθε λίγες ημέρες αργότερα. Με αυτήν διαβεβαίωνε τον Μπίτσιο πως κατόπιν των μεταξύ τους συνομιλιών, η ελληνική πλευρά θα μπορούσε να καθησυχαστεί αναφορικά με την αμερικανοτουρκική Συμφωνία. Με τον τρόπο αυτό εκφράζει τη βεβαιότητά του πως οι σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και ΗΠΑ θα μπορέσουν να βελτιωθούν περαιτέρω. Επιπλέον, αν και εκφράζει την ανησυχία του αναφορικά με την εκρηκτική κατάσταση στο εσωτερικό της Κύπρου, επισημαίνει τη σημασία που έχει και για τις ΗΠΑ η ειρηνική επίλυση του κυπριακού ζητήματος.¹¹²

¹¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 87-88.

¹¹¹ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Τδρυμα «Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή», Αθήνα (στο εξής: ΑΚΚ), Δημήτριος Μπίτσιος προς Χένρι Κίσσινγκερ, 1 Απριλίου 1976.

¹¹² ΑΚΚ, Χένρι Κίσσινγκερ προς Δημήτριο Μπίτσιο, αριθ. 41-2276, 9 Απριλίου 1976.

Η πρώτη συμφωνία στην οποία κατέληξαν οι διαπραγματεύσεις αυτές στις 14 Απριλίου 1976, σε συνάντηση που είχε η ελληνική με την αμερικανική αντιπροσωπεία,¹¹³ έλαβε τα ονόματα των υπουργών Εξωτερικών των δύο κρατών. Η πρώτη συμφωνία αποτελούσε ένα «Κείμενο Αρχών», στο οποίο καταγράφονταν οι βασικοί όροι τους οποίους είχαν συζητήσει και αποδεχτεί από κοινού τόσο η ελληνική όσο και η αμερικανική πλευρά. Συγκεκριμένα, αποφασίζόταν και επίσημα η επερχόμενη σύναψη μίας νέας συμφωνίας, η οποία θα αντικαθιστούσε τις προηγούμενες και η οποία θα ανανέωνε τις αμυντικές σχέσεις Ελλάδας-ΗΠΑ και θα καθόριζε το καθεστώς λειτουργίας των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα. Αναφορικά με τους όρους λειτουργίας των βάσεων, υπήρξε η δέσμευση πως θα είναι παρόμοια με εκείνη που προβλεπόταν στην αντίστοιχη αμερικανοτουρκική συμφωνία. Επιπλέον, διευκρινιζόταν πως οι βάσεις αυτές θα ήταν κατ' ουσίαν ελληνικές κτήσεις, υπό Έλληνα διοικητή. Οι όποιες ενέργειες και δραστηριότητες των στρατιωτικών εγκαταστάσεων θα λάμβαναν πρώτα την έγκριση της ελληνικής κυβέρνησης, ενώ και οι δύο κυβερνήσεις θα είχαν πρόσβαση στις πληροφορίες οι οποίες θα συλλέγονταν και επεξεργάζονταν εκεί. Αναφορικά με το προσωπικό που θα απασχολούνταν στις βάσεις, έως και το μισό αποφασίσθηκε να απαρτίζεται από Έλληνες. Το ύψος της στρατιωτικής βοήθειας η οποία θα παρεχόταν στην Ελλάδα αποφασίσθηκε να ανέλθει στα 700 εκατομμύρια δολάρια. Σκοπός της θα ήταν η ανάπτυξη της αμυντικής ετοιμότητας του κράτους και η διαφύλαξη των συμφερόντων του NATO, ενώ μέρος της βοήθειας αυτής θα παρεχόταν με τη μορφή δωρεάς. Τέλος, η ισχύς της συμφωνίας θα οριζόταν στα τέσσερα έτη, ενώ θα υπήρξε πρόβλεψη για πιθανό τερματισμό της πριν από την πάροδο του χρόνου αυτού ή συνέχισής της έπειτα από το χρονικό αυτό περιθώριο.¹¹⁴

Πρακτικά, η κατάληξη των διαπραγματεύσεων αυτών φάνηκε πως ήταν η επιθυμητή για την ελληνική κυβέρνηση και η πλέον επωφελής για τις ελληνικές επιδιώξεις. Μέσω των όρων που αποφασίσθηκαν φάνηκε να υπάρχει μία άμεση σύνδεση της ικανοποίησης της επιθυμίας των ΗΠΑ για διατήρηση των στρατιωτικών τους εγκαταστάσεων σε ελληνικό έδαφος με το μέγεθος της στρατιωτικής ενίσχυσης που οι ίδιες προσφέρουν στην Ελλάδα. Αυτό κρίθηκε αναγκαίο έπειτα από τη συμφωνία η

¹¹³ FRUS, «Memorandum of Conversation», Washington, April 14, 1976.
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v30/d64>.

¹¹⁴ ΑΚΚ, «Κείμενο Αρχών», 15 Απριλίου 1976.

οποία είχε υπογραφεί μεταξύ ΗΠΑ και Τουρκίας, εν μέσω ισχύος του αμερικανικού εμπάργκο για προμήθεια όπλων προς την Τουρκία, το οποίο είχε επιβληθεί έπειτα από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Οι όροι αυτοί, δηλαδή, ικανοποιούσαν την ελληνική πλευρά, εφόσον μέσω αυτών υπήρχε και η ουσιαστική θέσπιση της αναλογίας 7:10 στο Αιγαίο, καθώς το ποσό της στρατιωτικής βοήθειας το οποίο αποφασίσθηκε να παρασχεθεί στη χώρα ανερχόταν στα 700 εκατομμύρια δολάρια, έναντι του ενός δισεκατομμυρίου δολαρίων το οποίο είχε δοθεί αντίστοιχα στη γειτονική χώρα. Επιπλέον, η συμφωνία περιλάμβανε σαφή διαβεβαίωση πως η λειτουργία των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων θα εξασφάλιζε τα συμφέροντα και των δύο κρατών, της Ελλάδος και των ΗΠΑ.¹¹⁵

Η κατάληξη του πρώτου γύρου των διαπραγματεύσεων μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερα επιτυχής για τα ελληνικά συμφέροντα. Η ελληνοαμερικανική συμφωνία φαινόταν να ικανοποιεί τα συμφέροντα και των δύο κρατών. Ως αντάλλαγμα, δηλαδή, για την παραμονή των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην ελληνική επικράτεια, η Ελλάδα εξασφάλιζε την προστασία της έναντι της τουρκικής απειλής, έπειτα από την έγγραφη διαβεβαίωση της αμερικανικής κυβέρνησης πως δεν θα επιτρέψει την ανατροπή των ισορροπιών στο Αιγαίο. Έτσι, οι ελληνοαμερικανικές σχέσεις, μπορεί να υποστηριχθεί, πως πράγματι πέρασαν εκ νέου σε μία καινούρια φάση, αφού αποφασίσθηκε η συνέχιση της συνεργασίας μεταξύ των δύο κρατών αλλά με έναν τρόπο πιο ισότιμο, βάσει του οποίου και οι δύο χώρες ικανοποιούν τα συμφέροντά τους.¹¹⁶

Στο σημείο αυτό, είναι χρήσιμο να παρουσιαστούν συγκριτικά ορισμένοι όροι της αμερικανοτουρκικής και της ελληνοαμερικανικής συμφωνίας. Στο κείμενο της συμφωνίας με την Τουρκία παρατηρείται αυξημένη αναφορά στον σεβασμό της κυριαρχίας και της διατήρησης της ανεξαρτησίας του κράτους, ενώ στο κείμενο της συμφωνίας με την Ελλάδα ευθύς εξ αρχής υπογραμμίζονται ρητά τα κυριαρχικά δικαιώματα του ελληνικού κράτους επί των στρατιωτικών εγκαταστάσεων. Επιπλέον, στο ελληνικό κείμενο ενδεχομένως να παραχωρούνται περισσότερα περιθώρια δράσης στην αμερικανική πλευρά, ωστόσο οι δραστηριότητες και οι διευκολύνσεις

¹¹⁵ Συρίγος, 2015, σελ. 339.

¹¹⁶ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 90-91.

οριοθετούνται μόνον εντός των βάσεων, αντίθετα με το τουρκικό κείμενο, το οποίο έχει αναφορά σε διευκολύνσεις και εκτός των στρατιωτικών εγκαταστάσεων. Αναφορικά με τον Αμερικανό διοικητή των στρατιωτικών εγκαταστάσεων, στο ελληνικό κείμενο χρησιμοποιείται όρος μεγαλύτερης βαρύτητας, με το τουρκικό κείμενο να δίνει έμφαση στον Τούρκο διοικητή. Ωστόσο, το ελληνικό κείμενο κάνει λόγο για την ελληνική σημαία δίπλα στην αμερικανική, μπροστά από το Διοικητήριο της εκάστοτε στρατιωτικής βάσης. Τέτοια αναφορά δεν υπάρχει στην αμερικανοτουρκική συμφωνία.

Αναφορικά με τα έξοδα λειτουργίας και τυχόν επισκευής και επεκτάσεως των αμερικανικών βάσεων, το τουρκικό κείμενο φαίνεται να υπερτερεί, εφόσον υπάρχει σαφής συμφωνία για αποκλειστική επιβάρυνση των Αμερικανών. Το ελληνικό κείμενο δεν έχει τόσο σαφείς όρους γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα. Επιπλέον, στο ελληνικό κείμενο υπάρχει και όρος αναφορικά με την αναστολή της λειτουργίας των αμερικανικών βάσεων στην περίπτωση που αυτό θεωρηθεί απαραίτητο λόγω εθνικών ζητημάτων. Ο όρος αυτός αναφερόταν ιδιαίτερα στην πιθανότητα τουρκικής επίθεσης κατά της Ελλάδος. Τέτοιος όρος δεν υπήρξε στο αντίστοιχο τουρκικό κείμενο, πιθανώς καθώς η Τουρκία δεν απειλείτο από αντίστοιχη ελληνική επίθεση. Άλλες διατάξεις οι οποίες συμπεριελήφθησαν στο τουρκικό κείμενο αλλά όχι στο κείμενο της ελληνοαμερικανικής συμφωνίας αφορούν στην απασχόληση έως και κατά το ήμισυ Τούρκων στις αμερικανικές βάσεις, στον έλεγχο από την τουρκική κυβέρνηση του οπλισμού και των πυρομαχικών τα οποία θα εισάγονταν και θα διακινούνταν στο εσωτερικό της Τουρκίας και στην πλήρη πρόσβαση στο σύνολο των πληροφοριών που συλλέγονταν εντός των βάσεων.¹¹⁷

Ύστερα από την κατάληξη των διαπραγματεύσεων αυτών στο «Κείμενο Αρχών», όπως αυτό αναφέρθηκε και παραπάνω, απέμενε μόνο η τελική διαμόρφωση των κειμένων και η υπογραφή τους και από τις δύο πλευρές. Έτσι, οι συζητήσεις συνεχίστηκαν από τον Μάιο έως και τον Οκτώβριο του 1976. Τελικά, οι δύο πλευρές συνέχισαν ξανά τις συναντήσεις τον Φεβρουάριο του επόμενου έτους και προχώρησαν στις 28 Ιουλίου στη μονογραφή του τελικού κειμένου του Συμφώνου Αμυντικής Συνεργασίας (DCA).¹¹⁸

¹¹⁷ ΑΑΚ, Σύγκριση ελληνοαμερικανικής και τουρκοαμερικανικής συμφωνίας, χωρίς ημερομηνία.

¹¹⁸ Μάρδας, 1990, σελ. 261.

Αναφορικά με τους ακριβείς όρους τους οποίους περιλάμβανε το τελικό κείμενο, αυτό είχε κάποιες, ωστόσο όχι μεγάλες, διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις αποφάσεις που είχαν ληφθεί κατά τις προηγούμενες συζητήσεις και οι οποίες είχαν καταγραφεί στο «Κείμενο Αρχών». Οι σημαντικότεροι όροι της ελληνοαμερικανικής Συμφωνίας αφορούσαν στη λειτουργία των τεσσάρων μεγάλων αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων της ελληνικής επικράτειας (Νέα Μάκρη, Ηράκλειο, Σούδα, Ελληνικό). Η λειτουργία αυτών αποφασίσθηκε να οριοθετηθεί εντός του γεωγραφικού και επιχειρησιακού πλαισίου της Ατλαντικής Συμμαχίας, με στόχο τον αμεσότερο έλεγχο των στρατιωτικών αυτών εγκαταστάσεων. Επιπλέον, με την ελληνοαμερικανική αυτή συμφωνία εξασφαλιζόταν η ύπαρξη Έλληνα διοικητή και ελληνικής σημαίας στις στρατιωτικές βάσεις, καθώς επίσης και το γεγονός πως η ελληνική κυβέρνηση θα μπορούσε να έχει πρόσβαση και να γνωρίζει το είδος τόσο του εξοπλισμού των βάσεων όσο και των επιχειρήσεων που σχεδιάζονταν εκεί, αλλά και το σύνολο των πληροφοριών οι οποίες συλλέγονται στις βάσεις. Τέλος, η χρονική περίοδος ισχύος της συμφωνίας αυτής συμφωνήθηκε να ανέρχεται στα τέσσερα έτη, ενώ η παραμονή των αμερικανικών βάσεων συσχετίστηκε άμεσα και ρητά με τη συνέχιση παροχής βοήθειας από τις Ηνωμένες Πολιτείες προς την Ελλάδα.

Βάσει των παραπάνω, μπορεί να υποστηριχθεί πως με την υπογραφή της συμφωνίας αυτής η ελληνική κυβέρνηση πέτυχε τον στόχο της, εξασφαλίστηκε δηλαδή η επιθυμητή ασφάλεια έναντι των εξωτερικών κινδύνων, ιδιαιτέρως της τουρκικής απειλής. Και αυτό καθώς, όπως προαναφέρθηκε, πλέον υπήρξε δέσμευση για συσχέτιση της παραμονής των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην ελληνική επικράτεια με την παροχή στρατιωτικής βοήθειας από τις ΗΠΑ προς την Ελλάδα. Επιπλέον, εξασφαλιζόταν η ισορροπία στο Αιγαίο μέσω της αναλογίας 7:10 στην παροχή στρατιωτικής βοήθειας στην Ελλάδα και στην Τουρκία αντίστοιχα και, τέλος, υπήρξε έγγραφη διαβεβαίωση για την αποτροπή, από την πλευρά της Ουάσιγκτον, επιθετικών επιχειρήσεων στην περιοχή.¹¹⁹

2.3. Η δεύτερη φάση των διαπραγματεύσεων για τις βάσεις, 1979-1981

¹¹⁹ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 93.

Στις εκλογές που ακολούθησαν, εκείνες του Νοεμβρίου του 1977, η Νέα Δημοκρατία κατάφερε να διατηρηθεί στη διακυβέρνηση της χώρας υπό την πρωθυπουργία του Κ. Καραμανλή. Ωστόσο, οι συζητήσεις αναφορικά με την παραμονή των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην Ελλάδα φαίνεται πως δεν μπορούσαν ακόμη να καταλήξουν σε ένα οριστικό αποτέλεσμα, καθώς νέα δεδομένα δημιουργούσαν για την ελληνική κυβέρνηση την ανάγκη επαναδιαπραγμάτευσης κάποιων από τους όρους που είχαν συμπεριληφθεί στην ελληνοαμερικανική Συμφωνία του 1977, όπως αυτή αναφέρθηκε στην προηγούμενη υποενότητα.¹²⁰

Ο λόγος για τον οποίο μία τέτοια κίνηση κρίθηκε αναγκαία από την ελληνική κυβέρνηση σχετιζόταν με τις διεθνείς και περιφερειακές συνθήκες της εποχής, και ιδιαίτερα με τις σχέσεις και τους όρους συνεργασίας μεταξύ ΗΠΑ και Τουρκίας. Συγκεκριμένα, την άνοιξη του 1976 η Ουάσιγκτον και η Άγκυρα είχαν συνάψει Σύμφωνο Αμυντικής Συνεργασίας. Αυτό, ωστόσο, δεν τέθηκε προς άμεση επικύρωση, εφόσον συνεχιζόταν το εμπάργκο των ΗΠΑ προς την Τουρκία. Η σύναψη του αμερικανοτουρκικού αυτού Συμφώνου δημιούργησε κωλύματα και στην επικύρωση του αντίστοιχου ελληνοαμερικανικού που είχε αποφασιστεί κατά το καλοκαίρι του 1977. Η ελληνική πλευρά θορυβήθηκε από την κίνηση αυτή των ΗΠΑ και, φοβούμενη πως μία ταυτόχρονη επικύρωση και των δύο συμφωνιών άμεσα θα συνεπαγόταν και την άρση του εμπάργκο όπλων της Ουάσιγκτον προς την Άγκυρα, θεώρησε πως συμφέρον ήταν να καθυστερήσει την τελική κύρωση της συμφωνίας της με τις ΗΠΑ.¹²¹

Η κατάργηση του εμπάργκο, η οποία τελικά επήλθε τον Ιούλιο του 1978, θεωρήθηκε από την ελληνική κυβέρνηση πως επέφερε τόσο θετικά όσο και αρνητικά αποτελέσματα για τα συμφέροντά του κράτους. Με την αλλαγή στάσης των ΗΠΑ έναντι της Τουρκίας και λόγω της άρσης του εμπάργκο, αυξανόταν διαρκώς το ήδη υπάρχον αντιαμερικανικό κλίμα στην ελληνική κοινή γνώμη. Επιπλέον, με την άρση του εμπάργκο όπλων και τη συνέχιση παροχής στρατιωτικής βοήθειας από τις ΗΠΑ προς την Τουρκία, η Ελλάδα απειλείτο από μία πιθανή διατάραξη της ισορροπίας δυνάμεων στην περιοχή. Βέβαια, για την τελευταία αυτή θέση, ως απάντηση μπορεί να θεωρηθεί μία τροπολογία η οποία συμπεριλαμβανόταν στον νόμο περί άρσης του

¹²⁰ Στο ίδιο, σελ. 99.

¹²¹ Βαλινάκης, 2003, σελ. 280-281.

εμπάργκο, η οποία χαρακτηριστικά ανέφερε πως η στρατιωτική βοήθεια θα παρεχόταν στις δύο χώρες με τρόπο ο οποίος θα διασφάλιζε την ήδη ισχύουσα ισορροπία δυνάμεων στην περιοχή. Παρά την τελευταία διαβεβαίωση ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε στην αρχή της παρούσας υποενότητας, αναγκαία κρίθηκε η επανεξέταση κάποιων όρων οι οποίοι συμπεριλήφθηκαν στην DCA του 1977.¹²²

Η ανασφάλεια της Ουάσιγκτον για πιθανή μεταστροφή της Ελλάδος προς τη Σοβιετική Ένωση και η επιμονή της ελληνικής κυβέρνησης στην απειλή πως σε περίπτωση μη επανένταξης της χώρας στο στρατιωτικό σκέλος του NATO, θα διακοπτόταν οριστικά και η λειτουργία των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην Ελλάδα, οδήγησε σε εκ νέου ελληνοαμερικανικές συζητήσεις κατά το 1980.¹²³

Οι εξελίξεις σε διάφορα ζητήματα, οι οποίες είχαν ακολουθήσει των αποφάσεων για την DCA του 1977, είχαν επηρεάσει ή κινδύνευαν να επηρεάσουν και την πορεία των ελληνοαμερικανικών διαπραγματεύσεων. Αρχικά, περί τα μέσα του 1980, ο Καραμανλής αποφάσισε να αναλάβει την προεδρία της Δημοκρατίας, παύοντας έτσι να είναι πρωθυπουργός αλλά και αρχηγός του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας. Τον ρόλο του και στις δύο αυτές θέσεις ανέλαβε ο Γεώργιος Ράλλης, έμπειρος πολιτικός ο οποίος νωρίτερα είχε διοριστεί από τον Καραμανλή στη θέση του υπουργού Εξωτερικών.¹²⁴ Η ελληνική κυβέρνηση από την πλευρά της, ωστόσο, είχε ήδη από νωρίς δεσμευτεί για τη μη μεταβολή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής έναντι των ΗΠΑ. Από την άλλη πλευρά, μία εξέλιξη η οποία πράγματι είχε μεταβάλει τις ελληνικές διεκδικήσεις ήταν η υπογραφή του αμερικανοτουρκικού Συμφώνου Αμυντικής και Οικονομικής Συνεργασίας (DECA), το οποίο είχε υπογραφεί τον Μάρτιο του 1980 και βάσει του οποίου παρεχόταν ιδιαίτερα σημαντική οικονομική και στρατιωτική βοήθεια στην Τουρκία έπειτα από την απόφαση για παραμονή των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στο τουρκικό έδαφος.¹²⁵

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η ελληνική πλευρά επιθυμούσε την υπογραφή μίας νέας συμφωνίας, η οποία θα στηριζόταν στους όρους της DCA του 1977, αλλά θα λάμβανε

¹²² Μητσοτάκης, 2021, σελ. 93.

¹²³ Βαληνάκης, 2003, σελ. 309.

¹²⁴ Σβολόπουλος, 1995, τόμος 11, σελ. 454

¹²⁵ Μάρδας, 1990, σελ. 277-278.

υπόψη και τις νέες αυτές εξελίξεις στα αμερικανοτουρκικά, προκειμένου να μπορέσει με τον τρόπο αυτόν να επωφεληθεί εξίσου και να ικανοποιήσει και η Ελλάδα τα συμφέροντά της. Η Αθήνα επιθυμούσε να εξασφαλίσει τη δυνατότητα να αμυνθεί έναντι εξωτερικών απειλών, ιδιαίτερα της τουρκικής. Οι διεκδικήσεις της ελληνικής πλευράς δεν είχαν μεταβληθεί ιδιαίτερα από εκείνες οι οποίες είχαν παρουσιαστεί κατά τα προηγούμενα έτη, μάλλον είχαν απλώς προσαρμοστεί στις εξελίξεις που παρατηρούνταν κατά την εποχή εκείνη σε περιφερειακό επίπεδο. Βασικό αίτημα της Ελλάδας ήταν η ουσιαστική διατήρηση της αναλογίας 7:10 στη στρατιωτική βοήθεια που παρεχόταν από τις ΗΠΑ προς την Ελλάδα και την Τουρκία αντίστοιχα, προκειμένου να μπορέσει να υπάρξει ισορροπία στο Αιγαίο. Επιπλέον διεκδικήσεις της Ελλάδας υπήρξαν η προστασία των ανατολικών συνόρων της χώρας έναντι πιθανής τουρκικής απειλής, ο περιορισμός των ενεργειών των αμερικανικών στρατιωτικών εγκαταστάσεων στις ανάγκες οι οποίες θα ανέκυπταν αποκλειστικά για ζητήματα του ΝΑΤΟ, η ύπαρξη Έλληνα διοικητή στις αμερικανικές βάσεις, η δυνατότητα της ελληνικής κυβέρνησης να λαμβάνει γνώση των πληροφοριών που συλλέγονταν στις αμερικανικές εγκαταστάσεις και, τέλος, η ύπαρξη της δυνατότητας απόφασης για παύση της λειτουργίας των στρατιωτικών εγκαταστάσεων, για όσο καιρό πιθανόν θα χρειαζόταν λόγω εθνικής επιτακτικής ανάγκης.¹²⁶

Αυτή τη φορά οι επιφυλάξεις και οι αντιρρήσεις της αμερικανικής πλευράς υπήρξαν πιο έντονες, επιβεβαιώνοντας με τον τρόπο αυτόν πως οι σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και ΗΠΑ επηρεάζονταν άμεσα και από τις σχέσεις μεταξύ των τελευταίων με την Άγκυρα. Οι ΗΠΑ ενημέρωσαν την ελληνική πλευρά πως δεν θα μπορούσαν να συμπεριλάβουν στη συμφωνία δέσμευση για διατήρηση της αναλογίας 7:10, αφού κάτι τέτοιο μπορούσε να θεωρηθεί αντισυνταγματικό βάσει του αμερικανικού δικαίου, αλλά ούτε και να παρέχουν έγγραφες διαβεβαιώσεις αναφορικά με την προστασία απέναντι σε ενδεχόμενη τουρκική επίθεση και απειλή των ελληνικών συνόρων, αφού μία τέτοια κίνηση ήταν πιθανόν πως θα έθετε σε κίνδυνο τις σχέσεις της Ουάσιγκτον με την Άγκυρα. Τέλος, διαφωνία υπήρξε και αναφορικά με τις αυξημένες αρμοδιότητες του Έλληνα διοικητή σε καθεμία από τις τέσσερις αμερικανικές βάσεις.¹²⁷

¹²⁶ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 99-101.

¹²⁷ Μάρδας, 1990, σελ. 291-292.

Οι διαπραγματεύσεις διήρκησαν πολλούς μήνες, ώσπου έπειτα από έναν χρόνο, περί τις αρχές του 1981, οι ΗΠΑ συμφώνησαν τελικώς να συμπεριλάβουν στη συμφωνία κάποια μορφή διαβεβαίωσης αναφορικά τόσο με την προστασία απέναντι σε κάποια πιθανή τουρκική επίθεση εις βάρος της Ελλάδος, όσο και αναφορικά με τη διατήρηση της αναλογία 7:10 και της ισορροπίας δυνάμεων στο Αιγαίο. Επιπλέον, υπήρξαν όροι οι οποίοι αφορούσαν στην ενσωμάτωση των επιχειρήσεων των στρατιωτικών βάσεων στη δομή του ΝΑΤΟ, αλλά και στα ζητήματα βιομηχανικής αμυντικής συνεργασίας μεταξύ Ελλάδος και ΗΠΑ. Τα θέματα τα οποία ακόμη δεν είχαν επιλυθεί αφορούσαν στον ακριβή καθορισμό των αρμοδιοτήτων των Ελλήνων διοικητών των βάσεων και στην ποσότητα και το είδος του στρατιωτικού εξοπλισμού τον οποίο θα παρείχαν οι Ηνωμένες Πολιτείες στην Ελλάδα ύστερα από την υπογραφή της DECA. Δεδομένου και του γεγονότος πως η Ελλάδα ήδη από το φθινόπωρο του 1980 είχε επανενταχθεί στο στρατιωτικό σκέλος της Ατλαντικής Συμμαχίας, η ελληνική κυβέρνηση επιθυμούσε τώρα την όσο το δυνατόν αμεσότερη ολοκλήρωση και τελική υπογραφή των συμφωνιών αναφορικά με τις αμερικανικές βάσεις. Παρ' όλα αυτά, οι εθνικές εκλογές στην Ελλάδα είχαν οριστεί για τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, με το ΠΑΣΟΚ να εμφανίζει σημαντικότερες πιθανότητες να σχηματίσει κυβέρνηση. Για τον λόγο αυτό, η ελληνική πλευρά θεώρησε πως δεν υπήρχε η δυνατότητα της τελικής υπογραφής έως και τον Σεπτέμβριο, όταν θα διαλυόταν η Βουλή, ενώ η αμερικανική πλευρά δεν θεωρούσε πως είχε λόγο να προχωρήσει στην τελική επικύρωση μίας συμφωνίας, εφόσον οι εξαγγελίες του ΠΑΣΟΚ έκαναν λόγο για μη δέσμευση στη συμφωνία αυτή και φανέρωναν μία αρνητική στάση απέναντι σε μία πιθανή συνεργασία με τις ΗΠΑ. Για τους παραπάνω λόγους, οι διαπραγματεύσεις διακόπηκαν τον Ιούνιο του 1981 και η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε πως οι αμερικανικές βάσεις θα συνέχιζαν να λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο, έως ότου η επερχόμενη κυβέρνηση προχωρήσει σε νέα συνεννόηση αναφορικά με το ζήτημα.¹²⁸

2.4. Η αντιπολίτευση του Ανδρέα Παπανδρέου

Η αντιπολίτευση την οποία ασκούσε το ΠΑΣΟΚ και ο αρχηγός του Ανδρέας Παπανδρέου είχε οξύ χαρακτήρα και στηρίχθηκε, σε ιδιαίτερα μεγάλο βαθμό, στην

¹²⁸ Σβολόπουλος, 1995, τόμος 12, σελ. 108.

εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας. Ο Παπανδρέου κατέκρινε εντονότατα την πολιτική του Καραμανλή και την απόφασή του για έναρξη των διαπραγματεύσεων με τις ΗΠΑ σχετικά με τις αμερικανικές στρατιωτικές βάσεις στον ελλαδικό χώρο, ως προσωπική αποτυχία του αρχηγού της Νέας Δημοκρατίας να καταστήσει τη χώρα ανεξάρτητη από τη Δύση.¹²⁹ Ήδη από το 1974, ο Παπανδρέου είχε παρουσιάσει τις θέσεις του ΠΑΣΟΚ αναφορικά με τις αμερικανικές βάσεις, ζητώντας την ακύρωση όλων των σχετικών ελληνοαμερικανικών συμφωνιών.¹³⁰

Οι πιέσεις προς την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας ήταν συνεχείς, καθώς το ΠΑΣΟΚ διαρκώς επιζητούσε την υιοθέτηση μίας πολιτικής η οποία θα αντιτίθετο στα συμφέροντα της ιμπεριαλιστικής Δύσης (και πιο συγκεκριμένα των ΗΠΑ) και θα καθιστούσε τη χώρα ανεξάρτητη, απομακρύνοντας τις αμερικανικές βάσεις από τον ελλαδικό χώρο, θέση η οποία ήταν εξαιρετικά επιθυμητή από το μεγαλύτερο μέρος του εκλογικού σώματος. Αναφερόμενος στις ΗΠΑ, ο Παπανδρέου τόνιζε την σημαντική απειλή μπροστά στην οποία βρισκόταν το ελληνικό έθνος. Συγκεκριμένα, ύστερα από την αμερικανική στάση αναφορικά με το κυπριακό ζήτημα, ο ηγέτης του ΠΑΣΟΚ εμφανιζόταν σίγουρος πως θα ακολουθούσε μεταβολή και στο status quo στο Αιγαίο, υπέρ της Τουρκίας.¹³¹

Η έντονη ρητορεία του Παπανδρέου και οι δεσμεύσεις του αναφορικά με την αντιαμερικανική εξωτερική πολιτική την οποία θα ακολουθούσε όταν αναλάμβανε την πρωθυπουργία ικανοποιούσαν μεγάλο τμήμα του ελληνικού λαού.¹³² Έτσι, ήδη από τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1977 αύξησε σημαντικά τα ποσοστά του και αναδείχθηκε ως αξιωματική αντιπολίτευση.¹³³ Οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας, παρότι δεν προχώρησαν σε τελική υπογραφή κάποιας συμφωνίας, όπως προαναφέρθηκε, δεν έπαυσαν τις διαπραγματεύσεις και παρέμειναν σταθερές στην πεποίθηση πως η παραμονή των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στον ελλαδικό χώρο και η συνέχιση της συνεργασίας με τις ΗΠΑ ήταν προς όφελος των ελληνικών εθνικών

¹²⁹ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 95.

¹³⁰ Μάρδας, 1990, σελ. 234.

¹³¹ Λιαλιούτη, 2010, σελ. 440.

¹³² Μητσοτάκης, 2021, σελ. 96.

¹³³ Χουρχούλης, 2018, σελ. 47.

συμφερόντων. Στις εκλογές που ακολούθησαν, εκείνες της 18ης Οκτωβρίου του 1981, το ΠΑΣΟΚ κατάφερε να επιτύχει τη νίκη με 48% και να ανέλθει στην εξουσία με ένα ποσοστό το οποίο απείχε από το ποσοστό το οποίο συγκέντρωσε η Νέα Δημοκρατία για περισσότερες από δέκα ποσοστιαίες μονάδες.¹³⁴

Η κυβέρνηση του Καραμανλή είχε εν γνώσει της αποδεχθεί το πιθανό πολιτικό κόστος το οποίο θα είχαν οι αποφάσεις της αναφορικά με την εξωτερική πολιτική, οι οποίες δεν έλαβαν υπόψη το γενικευμένο αντιαμερικανικό κλίμα της εποχής και την κριτική της αντιπολίτευσης του ανερχόμενου ΠΑΣΟΚ. Η Νέα Δημοκρατία, στις εκλογές του 1977 έχασε πάνω από δέκα ποσοστιαίες μονάδες της δύναμής της, σχημάτισε ωστόσο και πάλι κυβέρνηση. Σαφώς δεν υποστηρίζεται πως όλη αυτή η μείωση της δύναμης της Νέας Δημοκρατίας οφειλόταν αποκλειστικά στην εξωτερική πολιτική των κυβερνήσεων του Καραμανλή, θεωρούμε όμως πως το γεγονός αυτό διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο. Αντίστοιχα, το ΠΑΣΟΚ κατάφερε να αυξήσει το ποσοστό του επίσης για πάνω από δέκα ποσοστιαίες μονάδες.¹³⁵

¹³⁴ Λυριτζής, 2000, σελ. 354.

¹³⁵ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 96.

3. Ο Ανδρέας Παπανδρέου και το ΠΑΣΟΚ

Ο Ανδρέας Παπανδρέου υπήρξε μία πολιτική προσωπικότητα η οποία απολάμβανε ιδιαίτερου θαυμασμού από σημαντικό τμήμα του ελληνικού λαού. Ο ίδιος κατάφερε να παρουσιαστεί ως μία προσωπικότητα οικεία, ως ένας άνθρωπος που μπορούσε να συμμεριστεί τις απόψεις και να αντιληφθεί τις δυσκολίες του λαού, ήταν όμως και ένας μορφωμένος και δυναμικός οραματιστής, ο οποίος με αυτά τα χαρακτηριστικά ξεχώριζε από τους λοιπούς πολιτικούς. Σε μία εποχή κατά την οποία η κοινή γνώμη θεωρούσε σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό πως τα δεινά τα οποία είχε βιώσει σχετίζονταν άμεσα με τις διαρκείς εξωτερικές παρεμβάσεις στα ελληνικά πολιτικά πράγματα, ο Παπανδρέου με την έντονη ρητορεία του έκανε λόγο για την οικοδόμηση ενός νέου πολιτικού συστήματος, το οποίο θα στηριζόταν στην λαϊκή κυριαρχία.

Ο Παπανδρέου υπήρξε καθηγητής οικονομικών στο Πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϋ, ενώ επιστρέφοντας στην Ελλάδα αποφάσισε να εμπλακεί με την πολιτική. Εκλεγμένος πλέον με την Ένωση Κέντρου, της οποίας ηγείτο ο πατέρας του Γεώργιος, εκφράζοντας όμως τη ριζοσπαστική μερίδα του κόμματος, συγκρούστηκε φανερά με τον βασιλιά, αντιτάχθηκε στον στρατό και διαφώνησε με τα πιο συντηρητικά μέλη του κόμματός του. Με την επιβολή της δικτατορίας των συνταγματαρχών ο Παπανδρέου εγκατέλειψε τη χώρα και ίδρυσε το Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα (ΠΑΚ), στόχος του οποίου υπήρξε η συσπείρωση διαφόρων κεντρώων και αριστερών οι οποίοι είχαν επίσης εγκαταλείψει τη χώρα, ώστε να μπορέσουν να αντισταθούν και να επιτύχουν την επαναφορά της Δημοκρατίας στην Ελλάδα. Κοινή παραδοχή μεταξύ των μελών του ΠΑΚ αποτελούσε η ιδέα πως η Δύση και ιδιαιτέρως οι «ιμπεριαλιστικές» ΗΠΑ ευθύνονταν για τα δεινά που υπέφερε διαρκώς το πολιτικό σκηνικό της Ελλάδος. Λύση του προβλήματος αυτού δεν αποτελούσε αποκλειστικά η επαναφορά της Δημοκρατίας και των δημοκρατικών θεσμών στη χώρα, αλλά και η απαλλαγή από την εξάρτηση της Ελλάδος από τρίτες χώρες. Ουσιαστικά, δηλαδή, ο μόνος τρόπος με τον οποίο το ΠΑΚ θεωρούσε πως η Ελλάδα θα μπορούσε να είναι ελεύθερη και ανεξάρτητη, ήταν να μην εξαρτάται πλέον κατά οποιονδήποτε τρόπο από τις ΗΠΑ.¹³⁶ Πέραν της ιδέας πως η εξάρτηση της χώρας από τις ΗΠΑ ευθυνόταν για την πολιτική κατάσταση της Ελλάδας,

¹³⁶ FRUS, Telegram from the Embassy in Greece to the Department of State», No. 1610Z, Athens, November 20, 1974. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v30/d30>. Βλ. επίσης Βερέμης, 2017.

ο Παπανδρέου πίστευε, επιπλέον, πως η Τουρκία και το Ισραήλ ήταν οι βασικοί σύμμαχοι των Αμερικανών στη Μέση Ανατολή και πως η Ελλάδα δεν θα ήταν προστατευμένη έναντι της Τουρκίας ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία διατηρούσε τους δεσμούς της με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ. Αντίθετα, οι ΗΠΑ παρουσιάζονταν ως ο πραγματικός εχθρός του έθνους.¹³⁷

Το ΠΑΣΟΚ, ως «απόγονος» του ΠΑΚ, συσχέτισε άμεσα την ιδέα της εθνικής ανεξαρτησίας με τη λαϊκή κυριαρχία και την ουσιαστική ύπαρξη δημοκρατίας και ελευθερίας στον λαό.¹³⁸ Ο αρχηγός του κινήματος, με τους έντονα φορτισμένους λόγους του, έθεσε επομένως την εθνική ανεξαρτησία από τρίτες χώρες (και ιδιαίτερα από τις ΗΠΑ) στο επίκεντρο της ιδεολογικής δομής του κόμματός του. Με τον τρόπο αυτό, σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα, ο Παπανδρέου κατόρθωσε να καταστήσει το ΠΑΣΟΚ ως το πρώτο σοσιαλιστικό κόμμα το οποίο επικράτησε σε εκλογές στην Ελλάδα.¹³⁹

3.1. Εξωτερική πολιτική ΠΑΣΟΚ – Σχέσεις με τις ΗΠΑ 1981-1985

Όπως προαναφέρθηκε, το ΠΑΣΟΚ και Παπανδρέου, ήδη από την εποχή κατά την οποία δεν είχε ακόμη ανέλθει στην εξουσία, έκανε ανοιχτά λόγο για την ανάγκη αποκοπής της Ελλάδας από την αμερικανική εξάρτηση. Πρόθεσή του, όταν θα ανερχόταν στην εξουσία, ήταν να μην προχωρήσει σε οποιαδήποτε συμφωνία με τις ΗΠΑ. Με τον τρόπο αυτό, η εξωτερική πολιτική την οποία δεσμευόταν πως θα ακολουθούσε το κόμμα του Παπανδρέου όταν θα ανερχόταν στην εξουσία, αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι της ιδεολογίας του. Υπήρξε έτσι μία δέσμευση από νωρίς αναφορικά με την επακόλουθη εξωτερική πολιτική του ΠΑΣΟΚ, εφόσον οι προεκλογικές εξαγγελίες του Παπανδρέου σχετίζονταν με αυτή.¹⁴⁰

Επομένως, το ΠΑΣΟΚ είχε μπορέσει να εξασφαλίσει σε σύντομο χρονικό διάστημα την εμπιστοσύνη μεγάλης μερίδας του ελληνικού λαού δεσμευόμενο πως θα

¹³⁷ Λιαλιούτη, 2010, σελ. 449.

¹³⁸ Στο ίδιο, σελ. 499-500.

¹³⁹ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 107-117.

¹⁴⁰ Στο ίδιο, σελ. 499-500.

διαμορφώσει την εξωτερική του πολιτική λαμβάνοντας υπόψη την εσωτερική κατάσταση στη χώρα και τις επιθυμίες του εκλογικού σώματος. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, μπορεί να αποδείχθηκε επωφελές για το ΠΑΣΟΚ προεκλογικά, αλλά μετά την ανέλιξή του στην εξουσία, όπως εκτενέστερα θα υποστηριχθεί αμέσως ακολούθως, αποτέλεσε σημαντικό εμπόδιο στην υλοποίηση της εξωτερικής του πολιτικής.¹⁴¹

Τα εμπόδια τα οποία προέρχονταν από την εσωτερική κατάσταση στη χώρα και τα οποία αποδείχθηκαν περιοριστικά για την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ είχαν καλλιεργηθεί από τον Παπανδρέου κατά την περίοδο 1974 έως και το 1981, οπότε και τελικά κλήθηκε να διαμορφώσει την εξωτερική του πολιτική λαμβάνοντας υπόψη τις αντιαμερικανικές του ιδεολογικές εξαγγελίες. Μπορεί το ΠΑΣΟΚ να κατόρθωσε να υπερβεί τους διαχρονικούς διαχωρισμούς που εντοπίζονταν ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες της ελληνικής κοινωνίας διακηρύττοντας την ενότητα του λαού έναντι των ξένων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων, τώρα όμως έπρεπε να εξευρεθεί ένας τρόπος αυτό να μπορέσει να γίνει πράξη, ώστε να μην αθετηθούν οι προεκλογικές δεσμεύσεις. Οι αμερικανικές στρατιωτικές εγκαταστάσεις σαφώς συμπεριλαμβάνονταν στη συζήτηση για αποκοπή της Ελλάδας από τις ΗΠΑ, εφόσον αντικατόπτριζαν τις διαρκείς παρεμβάσεις τρίτων χωρών στα ελληνικά πολιτικά και στρατιωτικά πράγματα και, επομένως, δεν επέτρεπαν την οικονομική και στρατιωτική ανεξαρτησία και πρόοδο του κράτους.¹⁴²

3.2. Το ΠΑΣΟΚ στην εξουσία – Αλλαγή στάσης απέναντι στις ΗΠΑ

Ο Παπανδρέου, όταν ανήλθε στην εξουσία το φθινόπωρο του 1981, δεν χρειάστηκε πολύ καιρό προκειμένου να συνειδητοποιήσει πως μία πιθανή διακοπή των σχέσεων μεταξύ Ελλάδος και ΗΠΑ θα παρουσιαζόταν μάλλον εξαιρετικά ασύμφορη για τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα. Επομένως, παρατηρήθηκε μία αλλαγή στο σχέδιο χάραξης της εξωτερικής πολιτικής της νέας κυβέρνησης, με προτεραιότητα να αποτελεί πλέον η υπογραφή μίας συμφωνίας η οποία θα επέτρεπε τη συνέχιση λειτουργίας των αμερικανικών εγκαταστάσεων στην Ελλάδα, θα ικανοποιούσε όμως με κάποιον τρόπο και τις εσωτερικές πιέσεις τις οποίες δεχόταν η κυβέρνηση. Είναι, μάλιστα, πιθανό, πως

¹⁴¹ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 142.

¹⁴² Στο ίδιο, σελ. 108-109, 121.

ήδη πριν την επικράτησή του στις εκλογές του 1981 ο Παπανδρέου είχε κατανοήσει τις δυσκολίες τις οποίες θα αντιμετώπιζε λόγω των εσωτερικών περιορισμών. Μπορούμε ακόμη και προεκλογικά να εντοπίσουμε κάποια μορφή αλλαγής της στάσης του απέναντι σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Εφόσον η κομματική γραμμή του ΠΑΣΟΚ φέρεται να υποστήριζε πως τα εθνικά συμφέροντα και οι ανάγκες της χώρας μάλλον δεν επέτρεπαν την άμεση απομάκρυνση της χώρας από την αμερικανική εξάρτηση, αλλά πως αυτό είναι πιθανό να προϋπέθετε κάποια μεταβατική χρονική περίοδο. Επιπλέον, αμέσως μετά την άνοδό του στην εξουσία, ο Α. Παπανδρέου διαμήνυσε πως επιθυμία του ήταν να τεθεί ένα σαφές χρονοδιάγραμμα για την απομάκρυνση των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων από τον ελλαδικό χώρο. Ωστόσο, φρόντισε να αναφερθεί στο γεγονός πως ο ίδιος δεν επιθυμούσε να προκαλέσει κάποια ρήξη στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και πως για τη διαμόρφωση της εξωτερικής του πολιτικής θα λάμβανε υπόψη τις διεθνείς και περιφερειακές συνθήκες. Ο Παπανδρέου θεωρούσε την Τουρκία ως σημαντική απειλή για τη χώρα και επομένως, ως τη σημαντικότερη παράμετρο η οποία θα διαμόρφωνε την εξωτερική πολιτική της κυβέρνησής του.¹⁴³

Με τον τρόπο αυτό, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ βρέθηκε μπροστά στο δίλημμα εάν θα έπρεπε να ακολουθήσει τις ιδεολογικές της διακηρύξεις και να λάβει υπόψη τις εσωτερικές συνθήκες, απομακρυνόμενη από τη Δύση και ιδιαίτερα από τις ΗΠΑ ή εάν θα αποδεικνυόταν πιο ωφέλιμο για τις αμυντικές ανάγκες του κράτους να προχωρήσει στη συμφωνία και στην ανανέωση των σχέσεων με τις ΗΠΑ. Στην περίπτωση μη υπογραφής συμφωνίας για την παραμονή των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα, υπήρχε μεγάλος κίνδυνος να επέλθει μείωση στη στρατιωτική βοήθεια την οποία δεχόταν η Ελλάδα από τις ΗΠΑ, γεγονός το οποίο θα διατάραζε την ισορροπία 7:10 στο Αιγαίο και θα αύξανε τις δυνατότητες της Τουρκίας. Επιπλέον, κίνδυνος υπήρχε και για τα οικονομικά του κράτους, καθώς μία ρήξη στις σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών θα μπορούσε να μειώσει τις ξένες επενδύσεις στη χώρα και να την εμποδίσει να λάβει δάνεια από ξένες τράπεζες.¹⁴⁴

¹⁴³ Χουρχούλης, 2018, σελ. 47.

¹⁴⁴ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 151-154.

Σε γενικές γραμμές, αν και διατηρήθηκε η αρνητική κριτική προς τις ΗΠΑ, οι τόνοι είχαν μειωθεί ήδη πριν από τις εκλογές και διαφαινόταν μία πιο διαλλακτική στάση.¹⁴⁵ Με διαφορετικά λόγια, ενώ οι δηλώσεις του Παπανδρέου παρέμεναν οι ίδιες μετά την ανάληψη της εξουσίας, στην πράξη υπήρξε πιο μετριοπαθής και πραγματιστής, καθώς έγιναν προσπάθειες συνεννόησης.¹⁴⁶ Ήδη πριν από την ανάληψη της εξουσίας από τον Παπανδρέου, ο ίδιος είχε προβεί σε διαβεβαιώσεις Αμερικανών αξιωματούχων για τη μη πρόθεσή του να προκαλέσει ρήξη στις ελληνοαμερικανικές σχέσεις.¹⁴⁷ Για παράδειγμα, σε συνέντευξή του σε αμερικανικό δίκτυο, ο πρωθυπουργός τόνισε την απειλή που υφίστατο η Ελλάδα από την γειτονική της Τουρκία και, επομένως, την ανάγκη της να προστατεύσει τα σύνορά της. Αναφορικά με το ζήτημα των αμερικανικών βάσεων ανέφερε πως επιθυμεί την απομάκρυνσή τους από την ελληνική επικράτεια, για όσο καιρό όμως εκείνες θα βρίσκονταν ακόμη στην Ελλάδα θα έπρεπε να παρέχουν πληροφόρηση και ασφάλεια στη χώρα.¹⁴⁸

Αναφορικά με τα γεγονότα το οποία όξυναν τα πνεύματα στις διμερείς σχέσεις, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως η στάση της Ελλάδος απέναντι σε ορισμένα ζητήματα διεθνούς πολιτικής και η συνεχιζόμενη τήρηση στάσης ουδετερότητας από την πλευρά της κυβέρνησης του Α. Παπανδρέου ήταν αυτό το οποίο δυσαρεστούσε τις ΗΠΑ. Ως παραδείγματα, μπορούμε να αναφερθούμε στη στάση του τελευταίου στο πολωνικό ζήτημα. Η Ελλάδα διαφωνούσε με την επιβολή οικονομικών και εμπορικών κυρώσεων στην Πολωνία, στην οποία είχε επιβληθεί στρατιωτικός νόμος το 1981. Ο Έλληνας πρωθυπουργός θεωρούσε πως μία τέτοια κίνηση θα καθιστούσε ακόμα πιο δύσκολη και ευάλωτη τη θέση της Πολωνίας, και πως θα έδινε στην ΕΣΣΔ την ευκαιρία να εμπλακεί περισσότερο στην Πολωνία. Επιπλέον, ο Παπανδρέου πραγματοποίησε πρώτος ταξίδι στη Βαρσοβία το 1984 σε μία κίνηση επαναπροώθησης των σχέσεων της Ελλάδος και της Πολωνίας, γεγονός το οποίο όξυνε τη δυσανεξία της Ουάσιγκτον.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Στεφανίδης, 2021, σελ. 23.

¹⁴⁶ Ροζάκης, 2000, σελ. 372-373.

¹⁴⁷ Χουρχούλης, 2018, σελ. 47.

¹⁴⁸ Μάρδας, 1990, σελ. 296.

¹⁴⁹ Ροζάκης, 2000, σελ. 374.

Ωστόσο, το πολωνικό ζήτημα δεν αποτελεί το μόνο παράδειγμα δυσaráσκειας των ΗΠΑ αναφορικά με τη στάση της Ελλάδος σε ζητήματα διεθνούς πολιτικής. Συγκεκριμένα, το 1983, έτος κατά το οποίο η Ελλάδα κατείχε την προεδρία της ΕΟΚ, καταρρίφθηκε νοτιοκορεατικό Boeing 747, το οποίο παρέκκλινε της πορείας του και βρέθηκε σε σοβιετικό εναέριο χώρο.¹⁵⁰ Η Ελλάδα και στο ζήτημα αυτό διαφοροποιήθηκε από τη στάση των δυτικών χωρών, εκφράζοντας απλώς τη λύπη της για το συμβάν. Η αλλαγή της στάσης της Ελλάδος αργότερα, μετά την παρουσίαση περισσότερων στοιχείων σε βάρος της ΕΣΣΔ για το συγκεκριμένο ζήτημα, δεν στάθηκε ικανή να μειώσει τη δυσaráσκεια για την πρότερη «ουδέτερη» αντιμετώπιση του ζητήματος από την πλευρά της, αφού η Ελλάδα είχε έντονα κατηγορηθεί για φιλοσοβιετική συμπεριφορά και για στάση η οποία αντιτίθετο προς τα συμφέροντα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, γεγονός που σαφώς δημιούργησε αναταραχή στο εσωτερικό της τελευταίας.¹⁵¹

Άλλο παράδειγμα διαφοροποίησης της Ελλάδος υπό τον Παπανδρέου αποτελεί η στάση της ελληνικής κυβέρνησης απέναντι στους εξοπλισμούς, η οποία στάθηκε σημείο διαφωνίας και δυσaráστησε έντονα τις ΗΠΑ, αφού η ειρηνευτική πολιτική την οποία προσπαθούσε να υιοθετήσει το ΠΑΣΟΚ, συχνά θεωρείτο φιλοσοβιετική από τους δυτικούς. Αντίστοιχη δυσaráσκεια προκλήθηκε στις ΗΠΑ και αναφορικά με το ζήτημα της διεθνούς τρομοκρατίας, αν και αυτή τη φορά η Ελλάδα δεν ήταν η μόνη χώρα η οποία διαφοροποίησε τη θέση της από την αμερικανική (1986), αλλά και με την ελληνική στάση απέναντι στο ζήτημα της Ναμίμπια, όπου η ελληνική πλευρά υποστήριξε την αφρικανική άποψη και καταδίκασε την παράνομη κατοχή της από τη Νότιο Αφρική, και στάθηκε με τον τρόπο αυτό απέναντι στη θέση της Νοτίου Αφρικής και των ΗΠΑ. Τα παραπάνω παραδείγματα μπορούν να φανερώσουν τη γενικότερη τάση της ελληνικής κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ και του Παπανδρέου συγκεκριμένα, η οποία και δημιουργούσε τη δυσaráσκεια των ΗΠΑ. Δεν ήταν, δηλαδή, μόνο οι εξαγγελίες και οι δηλώσεις του Παπανδρέου που δημιουργούσαν κλίμα έντασης ανάμεσα στην Ελλάδα και στις ΗΠΑ, αλλά και η συστηματική τάση της πρώτης να

¹⁵⁰ Λιαλιούτη, 2010, σελ. 466.

¹⁵¹ Ροζάκης, 2000, σελ. 374.

αντιτίθεται σε ζητήματα για τα οποία είχε αποφασισθεί από τους δυτικούς να τηρηθεί μία κοινή πολιτική γραμμή.¹⁵²

Αναφορικά με τις δηλώσεις της Ελλάδος κατά των ΗΠΑ, μπορούμε χαρακτηριστικά να αναφέρουμε τα εξής παραδείγματα. Η Ελλάδα προέβη σε έντονες δηλώσεις κατά των ΗΠΑ κατά το έτος 1986, αναφορικά με την αεροπορική δράση των τελευταίων στη Λιβύη, καθώς επίσης και σχετικά με την οικονομική τους πολιτική. Επιπλέον, η ελληνική κυβέρνηση θεωρούσε και υποστήριζε ανοικτά πως για την επεκτατική πολιτική της Τουρκίας ευθύνονται οι ΗΠΑ.¹⁵³ Η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε σε διαβήματα διαμαρτυρίας προς τον Αμερικανό πρόεδρο στην Αθήνα, με τα οποία κατήγγειλε την «ανθελληνική εκστρατεία» του Αμερικανού προέδρου Ρόναλντ Ρήγκαν (Ronald Reagan), με αφορμή τη συνεχή του σύγκρουση με την κυβέρνηση Παπανδρέου αλλά και το ύψος της παρεχόμενης βοήθειας προς την Τουρκία. Την ίδια εποχή το κλίμα παρέμενε τεταμένο και λόγω διαφορετικών περιστατικών, τα οποία προξενούσαν τη δυσaréσκεια της Ουάσιγκτον και οδηγούσαν σε τριβές με την ελληνική κυβέρνηση. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η ακύρωση, με πρωτοβουλία της ελληνικής πλευράς, της ελληνοαμερικανικής άσκησης «Ζευς», η οποία ήταν προγραμματισμένη για τον Σεπτέμβριο του 1984. Επιπλέον, ο Παπανδρέου φρόντιζε να υπενθυμίζει συνεχώς την παραδοσιακή φιλία του ελληνικού κράτους με τον αραβικό κόσμο, διαμηνύοντας πως επιζητεί βελτίωση των σχέσεων και με τις βαλκανικές χώρες, τις χώρες της Μεσογείου αλλά και της Ανατολικής Ευρώπης. Τέλος, τη συνεχιζόμενη ένταση του Ψυχρού Πολέμου καταλόγιζε στη στάση των ΗΠΑ, εφόσον θεωρούσε τη στάση της ΕΣΣΔ αμυντική.¹⁵⁴

Ωστόσο, στο σημείο αυτό θα αναφερθούμε ξανά στο γεγονός ότι μπορεί οι δηλώσεις του Παπανδρέου να παρέμεναν έντονες και να δυσareστούσαν τις ΗΠΑ, ωστόσο δεν ίσχυε το ίδιο και με τις ενέργειές του σε πρακτικά ζητήματα, όπως για παράδειγμα εντός των διαδικασιών και των συζητήσεων για την εκ νέου σύναψη ελληνοαμερικανικής συμφωνίας. Συνεργασία μεταξύ των δύο κρατών συνέχισε να υπάρχει, με κυριότερο

¹⁵² Στο ίδιο, σελ. 373-377.

¹⁵³ Στο ίδιο, σελ. 381.

¹⁵⁴ Λιαλιούτη, 2010, σελ. 450-458.

παράδειγμα αυτού να είναι η τελική ανανέωση της συμφωνίας για τις αμερικανικές βάσεις στην Ελλάδα.¹⁵⁵

3.3. Οι διαπραγματεύσεις για τις βάσεις επί πρωθυπουργίας ΠΑΣΟΚ

Οι ελληνικές κυβερνήσεις της περιόδου αυτής (1974-1985) αντιλαμβάνονταν πως η οριστική απομάκρυνση των αμερικανικών στρατιωτικών εγκαταστάσεων και η πλήρης διατάραξη των σχέσεων μεταξύ της Ελλάδος και των ΗΠΑ δεν μπορούσε να επιφέρει τα μέγιστα οφέλη για τη χώρα, δεδομένων των διεθνών συγκυριών της εποχής εκείνης και της μόνιμης απειλής της Ελλάδος από την ανατολικά γειτονική της χώρα.¹⁵⁶ Αυτό ισχύει ακόμα και για τις κυβερνήσεις που σχημάτισε το ΠΑΣΟΚ από το 1981 και έπειτα, όπου παρά τις δηλώσεις και την επιμονή του Παπανδρέου, παρατηρήθηκε μία σταδιακή υποχώρηση στην έντονη ρητορική και, ιδίως, στην αδιάλλακτη θέση αναφορικά με την ανάγκη άμεσης και οριστικής αποχώρησης των αμερικανικών βάσεων από την ελληνική επικράτεια.¹⁵⁷ Ωστόσο, ήταν αποδεκτό από όλες τις κυβερνήσεις πως οι όροι της σχετικής με τις βάσεις συμφωνίας έπρεπε να μεταβληθούν, προκειμένου η Ελλάδα να αποκομίσει το μεγαλύτερο δυνατό όφελος το οποίο θα μπορούσε να εξασφαλιστεί και το οποίο θα ανταποκρινόταν στα δεδομένα της εποχής εκείνης. Από την πλευρά τους οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιμετώπιζαν το ζήτημα των στρατιωτικών βάσεων ως μέσο προστασίας των αμερικανικών και νατοϊκών συμφερόντων, καθώς μπορούσαν να προσφέρουν σημαντική βοήθεια στην εποπτεία της περιοχής και στην απομάκρυνση ενδεχόμενων κινδύνων από την Ανατολή (Βαληνάκης, 2003, 270-271).

Ήδη από την αρχή της θητείας του ο Παπανδρέου είχε δείξει την αρνητική στάση του απέναντι στην παρουσία των αμερικανικών βάσεων στην ελληνική επικράτεια. Συγκεκριμένα, λόγος γινόταν για τον ακριβή καθορισμό χρονοδιαγράμματος για την οριστική απομάκρυνσή τους. Έως οι βάσεις να απομακρυνόντουσαν οριστικά, η ελληνική κυβέρνηση επεδίωκε την ικανοποίηση σειράς αιτημάτων της αναφορικά με

¹⁵⁵ Ροζάκης, 2000, σελ. 381.

¹⁵⁶ Βαληνάκης, 2003, σελ. 270-271.

¹⁵⁷ Χουρχούλης, 2018, σελ. 47.

το δικαίωμα ελέγχου της επί των βάσεων, το δικαίωμα ετήσιας επανεξέτασης της συμφωνίας, αμερικανικές εγγυήσεις αναφορικά με τα σύνορα της Ελλάδος στο Αιγαίο κ.ά. Ο Παπανδρέου, δηλαδή, συνέχιζε να υποστηρίζει το γεγονός πως οι αμερικανικές στρατιωτικές βάσεις έπρεπε να απομακρυνθούν οριστικά από το ελληνικό έδαφος προκειμένου η χώρα να μπορέσει τελικώς να αποκτήσει την εθνική της κυριαρχία και ανεξαρτησία μέσω της απομάκρυνσής της από τους δυτικούς, προσπαθούσε ωστόσο να αποκομίσει και οφέλη από την προσωρινή παραμονή τους.¹⁵⁸

Κατά την ίδια περίοδο, οι ΗΠΑ βρίσκονταν σε αναζήτηση βάσεων στην Ανατολή και οι σχέσεις τους με την Τουρκία φαίνονταν ιδιαίτερα ισχυρές (π.χ. το 1982 η Τουρκία ήταν η τρίτη σε σειρά χώρα η οποία δεχόταν σημαντικότερη βοήθεια από τις ΗΠΑ). Οι ΗΠΑ, λοιπόν, δεν φαίνονταν διατεθειμένες να παραχωρήσουν στην Ελλάδα τα ποσά και τις δεσμευτικές διαβεβαιώσεις που εκείνη επιζητούσε, ενώ αντίθετα η Ελλάδα θα βρισκόταν σε εξαιρετικά μειονεκτική θέση εάν ερχόταν σε ρήξη με τις ΗΠΑ σε μία περίοδο κατά την οποία οι αμερικανοτουρκικές σχέσεις φαίνονταν ισχυρές.¹⁵⁹

Οι πιέσεις που ασκήθηκαν τόσο από τις ΗΠΑ όσο και από την Ελλάδα πριν από την τελική υπογραφή της συμφωνίας ήταν ισχυρές. Παραδείγματα των πιέσεων τις οποίες άσκησαν οι ΗΠΑ προκειμένου να εξασφαλίσουν την παραμονή των στρατιωτικών τους βάσεων τους στην ελληνική επικράτεια ήταν η εγκατάσταση και ύπαρξη αμερικανικών βάσεων σε τουρκικό έδαφος σε περίπτωση αποχώρησής τους από την Ελλάδα, οι δυσκολίες που θα δημιουργούνταν στην προμήθεια στρατιωτικού υλικού προς την Ελλάδα, καθώς επίσης και η γενικότερη συνακόλουθη μείωση της οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας προς τη χώρα.

Η Ελλάδα, από την πλευρά της, στήριζε τις πιέσεις της στην πιθανή προμήθεια στρατιωτικού υλικού από άλλες χώρες (π.χ. Γαλλία), στην απειλή απομάκρυνσης των πυρηνικών όπλων από την Ελλάδα, στην προβολή του γενικότερου αντιαμερικανικού κλίματος της ελληνικής κοινής γνώμης, το οποίο πράγματι εξακολουθούσε να υπάρχει διάχυτο στην ελληνική κοινωνία, και τέλος, στην ίδια την απομάκρυνση των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων, αν και αυτό φάνηκε πως τελικά δημιούργησε ορισμένα κωλύματα στις ίδιες τις διαπραγματεύσεις. Σε γενικές γραμμές, η Ελλάδα

¹⁵⁸ Βαληνάκης, 2003, σελ. 296.

¹⁵⁹ Στο ίδιο, σελ. 297.

ευελπιστούσε να ασκήσει πίεση στις ΗΠΑ μέσω της επιμονής της στη μελλοντικά οριστική απομάκρυνση των βάσεων. Ωστόσο, την απειλή αυτή δεν τη θεωρούσαν πιθανό να πραγματοποιηθεί οι ΗΠΑ, λόγω και των εκτεταμένων προβλημάτων ποικίλης φύσεως που αντιμετώπιζε η Ελλάδα τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της. Αντίθετα, η παραπάνω θέση της Ελλάδος βοηθούσε τις ΗΠΑ να μην συζητούν για τα σημαντικά και αυξημένα ανταλλάγματα τα οποία επεδίωκε η χώρα, εφόσον προέβαλλαν το πρόσχημα ότι η προοπτική της παραμονής των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα δεν ήταν μακροπρόθεσμη.¹⁶⁰

Ο Έλληνας πρωθυπουργός δεν βιάστηκε να ξεκινήσει τις διαπραγματεύσεις με την αμερικανική πλευρά. Αντίθετα, στην προσπάθειά του να ισχυροποιήσει τη θέση του στην εξουσία και να μπορέσει να διαπραγματευτεί με νέους όρους, καθυστέρησε την έναρξη των συνομιλιών.¹⁶¹ Το φθινόπωρο του 1982 ξεκινούν τελικά οι επίσημες ελληνοαμερικανικές διαπραγματεύσεις αναφορικά με το ζήτημα του καθεστώτος παραμονής (ή μη) των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην ελληνική επικράτεια. Κατά τον πρώτο αυτόν γύρο των διαπραγματεύσεων η ελληνική πλευρά υποστήριζε πως οι αμερικανικές στρατιωτικές εγκαταστάσεις δεν εξυπηρετούν με κάποιον τρόπο τα ελληνικά συμφέροντα και πως, επομένως, η παραμονή τους στην Ελλάδα θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή προσωρινά μόνο υπό όρους οι οποίοι θα ήταν επωφελείς για την Ελλάδα.¹⁶² Η ελληνική πλευρά, λοιπόν, αιτήθηκε σημαντικά ανταλλάγματα (επιπλέον οικονομική και στρατιωτική ενίσχυση) και εγγυήσεις σχετικά με ενδεχόμενη τουρκική επίθεση κατά της Ελλάδος.¹⁶³ Η αμερικανική πλευρά υποστήριζε πως η παρουσία των βάσεων της στην Ελλάδα εξυπηρετεί συμφέροντα και των δύο κρατών, και για αυτό τον λόγο δεν παρουσιάστηκε πρόθυμη να παραχωρήσει υψηλότερα οικονομικά ανταλλάγματα.¹⁶⁴ Επιπλέον αιτήματα της ελληνικής πλευράς υπήρξαν η διατήρηση της αναλογίας 7:10 και της ισορροπίας δυνάμεων στο Αιγαίο, ο καθορισμός χρονοδιαγράμματος για την απομάκρυνση των αμερικανικών εγκαταστάσεων από την

¹⁶⁰ Στο ίδιο, σελ. 317-319.

¹⁶¹ Μάρδας, 1990, σελ. 302-303.

¹⁶² Μητσοτάκης, 2021, σελ. 167.

¹⁶³ Ροζάκης, 2000, σελ. 381.

¹⁶⁴ Βαληνάκης, 2003, σελ. 300.

Ελλάδα και, επιπλέον, διαβεβαίωση πως οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις δεν θα χρησιμοποιούνταν για εχθρικές ενέργειες έναντι φιλικών προς την Ελλάδα χωρών.¹⁶⁵

Την εποχή αυτή οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών παρέμεναν σχετικά τεταμένες, ενώ οι διαπραγματεύσεις συνεχίζονταν χωρίς κάποιο αποτέλεσμα. Τον Φεβρουάριο του 1983 η Ουάσιγκτον εξαπολύει επίθεση στην ελληνική κυβέρνηση, ως ευθεία απειλή για τις συνέπειες τις οποίες θα επέφερε η μη υπογραφή διμερούς συμφωνίας. Την άνοιξη του 1983 το ΠΑΣΟΚ από κοινού με το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος οργανώνουν διαδήλωση κατά της παραμονής των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα, στην οποία συμμετείχαν άνω των 100.000 πολιτών. Την ίδια περίοδο δημοσκοπήσεις διαβεβαίωναν πως το ποσοστό του λαού που επιθυμούσε την παραμονή των βάσεων στην Ελλάδα ήταν χαμηλότερο από όλα τα προηγούμενα χρόνια. Το καλοκαίρι του ίδιου έτους η Ελλάδα εμφανίζεται στις διαπραγματεύσεις πρόθυμη να υπογράψει συμφωνία προσωρινής παραμονής των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων, χωρίς να συμπεριληφθεί κάποια συγκεκριμένη πρόβλεψη για την απομάκρυνσή τους έπειτα από πέντε έτη. Αντίστοιχα, οι ΗΠΑ αποδέχθηκαν να συμπεριλάβουν στη συμφωνία κάποια δέσμευση για διατήρηση της ισχύουσας ισορροπίας στο Αιγαίο.¹⁶⁶

Τα κείμενα της DECA υπογράφηκαν από τις αντιπροσωπείες των δύο κρατών τον Ιούλιο του 1983, με την τελική συμφωνία να υπογράφεται το φθινόπωρο του ίδιου έτους.¹⁶⁷ Αποφασίστηκε η πενταετής παραμονή των βάσεων στην Ελλάδα, ενώ οι απόψεις για την τύχη αυτών μετά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα παρέμειναν συγκεχυμένες, λόγω της διαφορετικής διατύπωσης που υπήρξε – πιθανώς εσκεμμένα – στο κείμενο της συμφωνίας στις δύο γλώσσες.¹⁶⁸ Συγκεκριμένα, στην ελληνική εκδοχή αναφερόταν πως η συμφωνία θα τερματιζόταν μετά από πέντε έτη, αφού προηγηθεί έγγραφη προειδοποίηση από τις δύο πλευρές πέντε μήνες πριν από την οριστική λήξη της συμφωνίας. Αντίθετα, στην αγγλική γλώσσα το κείμενο ανέγραφε

¹⁶⁵ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 168.

¹⁶⁶ Στο ίδιο, σελ. 171-173.

¹⁶⁷ Μάρδας, 1990, σελ. 319-320.

¹⁶⁸ Ροζάκης, 2000, σελ. 384.

πως η συμφωνία αυτή ήταν δυνατόν να τερματιστεί έπειτα από πέντε χρόνια, με τους ίδιους όρους οι οποίοι προαναφέρθηκαν.¹⁶⁹

Η Ελλάδα κατάφερε να έχει ορισμένα δικαιώματα ελέγχου και να περιοριστεί η αυθαίρετη χρήση των στρατιωτικών εγκαταστάσεων, ενώ υπήρξαν και διαβεβαιώσεις αναφορικά με τη στρατιωτική βοήθεια που θα παρεχόταν στην Ελλάδα σε περίπτωση που αυτό κρινόταν αναγκαίο για τη διατήρηση της ειρήνης στην περιοχή.¹⁷⁰ Αναφορά υπήρξε, επίσης, και στην τήρηση της ισορροπίας δυνάμεων στο Αιγαίο μέσω της παρεχόμενης στρατιωτικής βοήθειας προς την Ελλάδα και την Τουρκία, καθώς επίσης και στο γεγονός ότι οι βάσεις αυτές είχαν αποκλειστικά αμυντικό χαρακτήρα και δεν θα κινούνταν κατά φιλικών προς της Ελλάδα κρατών.¹⁷¹

Μπορούμε, επομένως, να εντοπίσουμε την προσπάθεια της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ υπό τον Παπανδρέου να συνδυάσει τους διεθνείς και περιφερειακούς με τους εσωτερικούς παράγοντες που υπήρχαν ως εμπόδια στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής. Η συμφωνία αναφορικά με την παραμονή των βάσεων στην Ελλάδα υπογράφηκε, αλλά με την συμπερίληψη ορισμένων όρων οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν από την κυβέρνηση ως απόδειξη της συνέπειας προεκλογικών διακηρύξεων και μετεκλογικών πράξεων (π.χ. προσωρινότητα παραμονής).

Με την ελληνοαμερικανική συμφωνία μειώθηκαν οι διαφωνίες και η ένταση στις σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών, η οποία είχε δημιουργηθεί σε σημαντικό βαθμό λόγω της πρότερης επιμονής του Παπανδρέου στις δηλώσεις του. Οι σχέσεις δεν ήταν πλήρως αποκατεστημένες δεδομένης της ρητορικής του Έλληνα πρωθυπουργού, καθώς οι ΗΠΑ συνεχώς θεωρούσαν πως ο τελευταίος διατηρούσε αντιαμερικανικά αισθήματα. Παράδειγμα της διατήρησης των τεταμένων σχέσεων αποτελεί η αμερικανική οδηγία του 1985 στους πολίτες της χώρας να αποφεύγουν να επισκεφθούν την Ελλάδα, ύστερα από αεροπειρατεία η οποία εκδηλώθηκε σε πτήση της TWA η οποία απογειώθηκε από την Αθήνα.¹⁷²

¹⁶⁹ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 179.

¹⁷⁰ Ροζάκης, 2000, σελ. 384.

¹⁷¹ Βαληνάκης, 2003, σελ. 304.

¹⁷² Λιαλιούτη, 2010, σελ. 458.

Σε γενικές γραμμές, η υπογραφή της διμερούς συμφωνίας βελτίωσε την κατάσταση αλλά δεν αποκατέστησε πλήρως τις σχέσεις. Η Ελλάδα με τις ΗΠΑ βρίσκονταν σε συνεχείς και ανοικτές διαφωνίες για διάφορα ζητήματα, η συμφωνία όμως η οποία είχε υπογραφεί και τους δέσμευε φαινόταν πως εξυπηρετούσε το κοινό συμφέρον.¹⁷³ Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 φαίνεται να παρατηρείται σταδιακή βελτίωση στην προώθηση των συνομιλιών.¹⁷⁴

Επομένως, ως βασικό πρόβλημα της πολιτικής του Παπανδρέου μπορεί να θεωρηθεί η προσπάθεια «εκμετάλλευσής» του ζητήματος των βάσεων όχι αποκλειστικά για ικανοποίηση εθνικών αμυντικών αναγκών αλλά και ζητημάτων εσωτερικής πολιτικής. Η συμφωνία η οποία επετεύχθη δεν μπορεί να υποστηριχθεί πως δεν ήταν επωφελής για τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα, ωστόσο θα μπορούσε να περιλαμβάνει ορισμένους πιο ευνοϊκούς όρους, εάν δεν είχε υπάρξει τόσο μεγάλη εστίαση στο πως θα μπορέσει η τελική αυτή συμφωνία να είναι αρεστή τόσο στο εσωτερικό του κόμματος, όσο και στον ίδιο τον λαό.¹⁷⁵

Οι ελληνοαμερικανικές σχέσεις παρέμειναν τεταμένες και μετά την υπογραφή της DECA του 1983, λόγω της συνέχισης των δηλώσεων του Παπανδρέου αναφορικά με την επιτυχία της Ελλάδας έναντι των ισχυρών ΗΠΑ.¹⁷⁶ Βάρος δινόταν, επίσης, κατά τις δηλώσεις του Παπανδρέου στην ύπαρξη συγκεκριμένης ημερομηνίας, ύστερα από την πάροδο της οποίας η Ελλάδα θα μπορούσε να απαλλαγεί από τις αμερικανικές στρατιωτικές βάσεις. Διαμηνυόταν, δηλαδή, η τελική επίτευξη της εθνικής ανεξαρτησίας για την οποία γινόταν εξαρχής λόγος.¹⁷⁷

Και κατά το επόμενο έτος, το καλοκαίρι του 1984, ο Παπανδρέου συνεχίζει τις έντονα αντιαμερικανικές του δηλώσεις κατηγορώντας τις ΗΠΑ για «ιμπεριαλισμό» και χαρακτηρίζοντας τη Σοβιετική Ένωση ως μη ιμπεριαλιστική δύναμη. Ωστόσο, από

¹⁷³ Ροζάκης, 2000, σελ. 184.

¹⁷⁴ Βαληνάκης, 2003, σελ. 268.

¹⁷⁵ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 176-177.

¹⁷⁶ Στο ίδιο, σελ. 188.

¹⁷⁷ Λιαλιούτη, 2010, σελ. 514.

δημοσκοπήσεις της εποχής εκείνης φαίνεται πως το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού λαού θεωρούσε σχετικά επιτυχή την εξωτερική πολιτική του ΠΑΣΟΚ.¹⁷⁸

Την ικανοποίησή του αναφορικά με την υπογραφή της DECA του 1983 εξέφρασε και ο πρόεδρος της ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής. Η εξωτερική πολιτική της χώρας, όπως ο ίδιος επεσήμανε, ακολούθησε ξανά τον παραδοσιακό της δρόμο, δεν υπήρχε πλέον η ανάγκη σύγκρουσης του προέδρου με την Έλληνα πρωθυπουργό αναφορικά με το ζήτημα αυτό και, τέλος, η Ελλάδα μπορούσε να είναι προστατευμένη απέναντι στους κινδύνους οι οποίοι την απειλούν. Επεσήμανε δε, πως οι όροι της Συμφωνίας δεν ήταν εξίσου ευνοϊκοί με εκείνους που περιλαμβάνονταν στο κείμενο του 1977. Ωστόσο, ο Καραμανλής δεν παρέλειψε να σχολιάσει πως η ανακοίνωση του Παπανδρέου έκανε λόγο για μεγάλη επιτυχία, δήλωση η οποία θα μπορούσε να χρησιμεύσει στον τελευταίο τόσο για την αποδοχή της πολιτικής του από τον λαό της χώρας, όσο και για να προβληθεί ο ίδιος στους διεθνείς κύκλους.¹⁷⁹

3.4. Σύγκριση: 1977-1983

Σε μια προσπάθεια σύγκρισης των δύο συμφωνιών, εκείνης του 1977 και εκείνης του 1983, μπορούμε να εντοπίσουμε αποκλίσεις μεταξύ των προτεραιοτήτων και των επιδιώξεων των δύο ελληνικών κυβερνήσεων. Η πρώτη συμφωνία περιείχε όρους οι οποίοι εξυπηρετούσαν σε μεγαλύτερο βαθμό τις αμυντικές ανάγκες της χώρας. Στη δεύτερη δεν συμπεριελήφθησαν πολλοί από τους όρους αυτούς, εφόσον υπήρχε ο κίνδυνος να θεωρηθεί πως η κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ, σε αντίθεση με τις προεκλογικές της υποσχέσεις, συνεργαζόταν υπέρμετρα με τις ΗΠΑ. Παράδειγμα αποτελεί το γεγονός πως στη συμφωνία του 1983 δεν συμπεριλήφθηκε τελικά ο όρος για τη δυνατότητα εκμετάλλευσης και από τις δύο πλευρές των πληροφοριών οι οποίες συλλέγονταν στις στρατιωτικές βάσεις. Επιπλέον, ο Έλληνας που θα τοποθετείτο σε καθεμία από αυτές ονομάστηκε «Αντιπρόσωπος» και όχι «Διοικητής», ενώ τέθηκαν και περιορισμοί αναφορικά με τις επισκέψεις του στις βάσεις. Αντίστοιχα, στη συμφωνία του 1983 δεν υπήρξε πρόβλεψη για απασχόληση Ελλήνων στις αμερικανικές βάσεις, σε αντίθεση με τη συμφωνία του 1977, η οποία όριζε πως το 50% του προσωπικού θα αποτελούσαν

¹⁷⁸ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 191-192

¹⁷⁹ ΑΚΚ, δηλώσεις Καραμανλή, 15 Ιουλίου 1983.

Έλληνες. Χρήσιμο είναι, επίσης, να αναφέρουμε πως οι έμμεσες αλλά σημαντικές δεσμεύσεις που συμπεριλαμβάνονταν στην αλληλογραφία Μπίτσιου-Κίσινγκερ και αφορούσαν την προστασία των ελληνικών συνόρων, δεν συμπεριελήφθησαν στην τελική συμφωνία. Τέλος, αναφορικά με τα ποσά στρατιωτικής βοήθειας τα οποία θα παρείχαν οι ΗΠΑ στην Ελλάδα, απαραίτητο είναι να αναφέρουμε πως με τη συμφωνία του 1977 η Ελλάδα είχε εξασφαλίσει για τουλάχιστον τέσσερα έτη τη διασφάλιση της αναλογίας 7:10, ενώ με την τελική συμφωνία προβλεπόταν μικρότερη βοήθεια και αποκλειστικά για έναν χρόνο.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Μητσοτάκης, 2021, σελ. 175-184.

Συμπεράσματα

Στα συνολικά επτά έτη κατά τα οποία κυβέρνησε η Νέα Δημοκρατία, οι συζητήσεις για την ύπαρξη των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην ελληνική επικράτεια συνδέθηκαν με τα όσα επικρατούσαν κατά την εποχή εκείνη σε περιφερειακό επίπεδο, λόγω κυρίως της τουρκικής απειλής. Η παραμονή των αμερικανικών βάσεων στην ελληνική επικράτεια κρίθηκε συμφέρουσα για τις διεκδικήσεις της χώρας, εφόσον κατορθώθηκε να εξασφαλιστεί η διατήρηση της αναλογίας 7 προς 10 στην παρεχόμενη βοήθεια από τις Ηνωμένες Πολιτείες προς την Ελλάδα και την Τουρκία αντίστοιχα και να υπάρξουν με τον τρόπο αυτό γενικότερες εγγυήσεις για τη διατήρηση ισορροπίας στο Αιγαίο.

Οι ελληνοαμερικανικές σχέσεις στο διάστημα έπειτα από την τελική υπογραφή της συμφωνίας του 1983 διατηρήθηκαν ψυχρές. Η ρητορεία του Παπανδρέου αλλά και η προσπάθειά του Έλληνα πρωθυπουργού να παρουσιάσει την τελική συμφωνία ως νίκη της χώρας έναντι των ιμπεριαλιστικών ΗΠΑ δεν άφηνε μεγάλα περιθώρια άμβλυνσης των πνευμάτων. Ωστόσο, μακροπρόθεσμα η DECA του 1983, παρά τις δυσκολίες τις οποίες συνάντησε κατά τις διαπραγματεύσεις, αποτέλεσε βοηθητικό παράγοντα για τις σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και ΗΠΑ, επιτρέποντας την εκ νέου σταθεροποίησή τους. Η διμερής συμφωνία υπήρξε ένα κείμενο το οποίο επιχείρησε να συμβιβάσει εσωτερικές και εξωτερικές ανάγκες αλλά το οποίο, αν και είχε θετικά αποτελέσματα στις ελληνοαμερικανικές σχέσεις, δεν κατόρθωσε να αποφέρει τα μέγιστα οφέλη για τη χώρα.

Μία επιπλέον παρατήρηση είναι το γεγονός πως το ΠΑΣΟΚ δεν χρησιμοποίησε ουσιαστικά ούτε την εσωτερική κατάσταση στην Ελλάδα αλλά ούτε και το ιδεολογικό του υπόβαθρο ως μοχλό πίεσης εντός των ελληνοαμερικανικών διαπραγματεύσεων. Η κυριότερη τάση στο εσωτερικό της χώρας η οποία θα ήταν δυνατόν να επηρεάσει την πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης ήταν εκείνη του σημαντικότερου αντιαμερικανικού πνεύματος που επικρατούσε μεταξύ των πολιτών ήδη από την εποχή της δικτατορίας αλλά και σε όλη τη διάρκεια της περιόδου στην οποία αναφερόμαστε στην παρούσα εργασία. Ακόμα και ο ελληνικός Τύπος συμεριζόταν αυτήν τη συνθήκη, γεγονός το οποίο μπορεί να εντοπιστεί στη διαρκή επισήμανση των κινήσεων στις οποίες προέβαιναν οι ΗΠΑ και ευνοούσαν την τουρκική πλευρά.

Έτσι, παρά το γεγονός πως το μεγαλύτερο τμήμα του ελληνικού εκλογικού σώματος δεν επιθυμούσε τη συμφωνία αυτή και παρά το γεγονός πως το ΠΑΣΟΚ ήταν ιδεολογικά αντίθετο και δεχόταν πιέσεις τόσο από το εσωτερικό του κόμματός του όσο και από το ίδιο το εκλογικό σώμα, αυτό δεν χρησιμοποιήθηκε ως επιχείρημα στις συζητήσεις με τις ΗΠΑ.

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη τα παραπάνω και παρατηρώντας την εξέλιξη των σχέσεων μεταξύ της Ελλάδος και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως οι σχέσεις των δύο κρατών δεν ήταν σταθερά θετικές ή σταθερά αρνητικές αλλά σε γενικές γραμμές γνώρισαν κάποιες διακυμάνσεις. Η Ελλάδα δεν έπαψε ποτέ πλήρως τις διπλωματικές της σχέσεις με τις ΗΠΑ και συνέχιζε να συνεργάζεται (π.χ. βάσεις στην Ελλάδα) και να εξαρτάται από αυτές (π.χ. προμήθεια πολεμικών εξοπλισμών). Ωστόσο, οι μεταξύ των δύο χωρών σχέσεις γνώρισαν διαφορετικά στάδια και, αν και δεν ανακόπηκαν, είχαν πλέον αλλάξει ουσιαστικά το περιεχόμενο και τον χαρακτήρα τους. Βασικός άξονας στις διμερείς αυτές σχέσεις ήταν το καθεστώς των βάσεων, γεγονός το οποίο τελικά φαίνεται πως όλες οι κυβερνήσεις της περιόδου θεώρησαν ως σημαντικό για την άμυνα της Ελλάδας και τη γενικότερη εξωτερική της πολιτική. Ακόμα και ο Ανδρέας Παπανδρέου ως πρωθυπουργός, αψηφώντας την πρότερη στάση του, φάνηκε να υιοθετεί την άποψη ότι η Ελλάδα θα βρισκόταν αντιμέτωπη με σημαντικό κίνδυνο στην περίπτωση κατά την οποία η Τουρκία ισχυροποιούνταν ως η μόνη σύμμαχος των δυτικών στην Ανατολική Μεσόγειο.

Αρχεία και Βιβλιογραφία

A. Αρχεία

I. Αδημοσίευτα

1. Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής», Αθήνα.

II. Δημοσιευμένα

2. Σβολόπουλος Κωνσταντίνος (1995), *Κωνσταντίνος Καραμανλής: Αρχείο γεγονότα & κείμενα*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, τόμοι 8-12.
3. Foreign Relations of the United States, 1969-1976, vol. XXX: Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976.

B. Βιβλιογραφία

I. Στην ελληνική

1. Αθανασοπούλου Εκάβη (1999), *Τουρκία: αναζήτηση ασφάλειας. Αμερικανο-βρετανικά συμφέροντα*, Αθήνα: Παπαζήσης.
2. Βαληνάκης Γιάννης (2003), «Οι σχέσεις με το ΝΑΤΟ», στο: *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική, 1949-1988*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
3. Βερέμης Θάνος (2017), *Ανδρέας Παπανδρέου: μεγάλες προσδοκίες*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
4. Καζαμιάς Γιώργος (2022), *Η Ελλάδα και ο Πόλεμος της Κορέας*, Αθήνα: Βιβλιπωλείον της Εστίας.
5. Κλάψης Αντώνης (2021), *1974: Μεταπολίτευση*, Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
6. Κουρκουβέλας Λυκούργος (2010), *Η Ελλάδα και το ζήτημα των πυρηνικών όπλων, 1957-1963*, Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
7. Λιαλιούτη Ζηνοβία (2010), *Ο ελληνικός αντιαμερικανισμός (1947-1989)*, Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

8. Λυριτζής Χρήστος (2000), «Εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις, 1981-1990», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* τ. ΙΣΤ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σελ. 350-364.
9. Μάρδας Κώστας (1990), *Η Ελλάδα στα δίκτυα των βάσεων: από το δόγμα Τρούμαν στον Α. Παπανδρέου*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη
10. Μητσοτάκης Κυριάκος (2021), *Οι συμπληγάδες της εξωτερικής πολιτικής: Εσωτερικές και διεθνείς πιέσεις στις ελληνοαμερικανικές διαπραγματεύσεις για τις βάσεις, 1974-1985*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
11. Παπαχελάς Αλέξης (2021), *Ένα σκοτεινό δωμάτιο, 1967-1974*, Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
12. Ριζάς Σωτήρης (2001), *Η Ελλάδα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη, 1961-1964*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
13. Ροζάκης Χρήστος (2000), «Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1981-1990», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σελ. 371-391.
14. Σακκάς Γιάννης (2015), *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004*, Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/5108>
15. Σβολόπουλος Κωνσταντίνος (2005), *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1945-1981*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
16. Σβολόπουλος Κωνσταντίνος (2014), *Ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1981*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
17. Στεφανίδης Ιωάννης (2021), *Ψυχρός Πόλεμος*, Πάτρα: ΕΑΠ.
18. Στεφανίδης Ιωάννης (2010), *Ασύμμετροι εταίροι: Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
19. Συρίγος Άγγελος (2015), *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
20. Συρίγος Άγγελος και Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Μεταπολίτευση, 1974-1975: 50 ερωτήματα και απαντήσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
21. Χατζηβασιλείου Ευάνθης (2007), *Στα σύνορα των κόσμων: Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος 1952-1967*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
22. Χατζηβασιλείου Ευάνθης (2005), *Στρατηγικές του Κυπριακού: η δεκαετία του 1950*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
23. Χουρχούλης Διονύσιος (2018), Κυβερνήσεις ΠΑΣΟΚ: Εξωτερική πολιτική τη δεκαετία του '80, στο *Ελλάδα: 20ός αιώνας. Η δεκαετία του 1980*, τ. Α΄, Αθήνα: Η Καθημερινή.

II. Ξενόγλωσση

1. Kalogerakos Nicholas James (2021), «Foreign Investment under the Greek Military Regime: The American Experience», στο *The Greek military dictatorship: revisiting a troubled past 1967-1974*, Berghahn Books.
2. Miller James Edward (2009), *The United States and the making of modern Greece: History and power, 1950-1974*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
3. Sakkas John (2004), «The Greek dictatorship, the USA and the Arabs, 1967-1974», *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 6:3.
4. Xydis Stephen G. (1966), «Toward "Toil and Moil" in Cyprus», *Middle East Journal*, 20:1.

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

Μανέτα Αργυρώ Μαρίνα,

30/6/2024